

Språkvård

TIDSKRIFT UTGIVEN AV SPRÅKRÅDET • 2006

- 3 **Olle Josephson:**
Första numret från Språkrådet
- 4 **Ellen Bijvoet och Kari Fraurud:**
"Svenska med något utländskt"
- 11 **Lilian Nygren-Junkin: Modersmål**
har vi allihopa, här med och där med
- 18 **Frågor och svar**
- 23 **Leif Nilsson: Tillbaka till Qvarnmon?**
- 27 **Eva Brylla: Se över personnamnslagen!**
- 32 **Institutet för språk och folkminnen**
- 33 **Noterat**
- 35 **Kerstin Norén:**
Engelska är bättre, ibland
- 40 **Birgitta Hene: Akademien**
normerar mer
- 45 **Nyutkommet**
- 49 **Mikael Parkvall:**
Den svenska normalmeningen

3.

Första numret från Språkrådet

FRÅN OCH MED 1 juli i år har Sverige en central myndighet för språkfrågor, Institutet för språk och folkminnen (se s. 32). Den avdelning inom myndigheten som närmast svarar för språkvården i Sverige heter Språkrådet. Därför står det för första gången "Tidskrift utgiven av Språkrådet" på framsidan av Språkvård.

Behövs denna språkmyndighet? Ja. Det räcker med att överblicka artiklarna i detta nummer av Språkvård för att se att språkvård i dag sannerligen inte bara handlar om rätt och fel, utan rör politiskt mycket brännbara områden. Ellen Bijvoet och Kari Fraurud reder ut begreppen om vad som kan kallas förortsslang. Lilian Nygren-Junkin sammanfattar en viktig lärdom från andraspråksforskningen: den som har annat modersmål än majoritetsspråket måste få utveckla och använda sitt modersmål. Det är viktigt också för färdigheterna i majoritetsspråket. Båda artiklarna rensar upp i den vildvuxna debatt om blattesvenska och svenskundervisning som fyllde medierna i våras.

Två artiklar tar upp namnfrågor. Namnvården har sedan länge bedrivits av föregångaren till Institutet för språk och folkminnen – i och med den nya organisationen blir alltså banden mellan namnvård och annan språkvård starkare. Leif Nilsson visar att namn på gårdar och andra små geografiska platser håller på att

förändras i en riktning som kanske ingen riktigt önskar. Eva Brylla skriver om nya för- och efternamn i ett Sverige, där både engelska och andra språk tar plats i namnskicket.

Kerstin Norén, prorektor vid Göteborgs universitet, svarar sina vedersakare i diskussionen om engelska och svenska på universitet och högskolor.

Alla fem artiklarna handlar på olika sätt om mångspråkighet. Vad händer med den svenska språksituationen när det finns mer än ett språk i Sverige? Och vad händer med svenskan?

Många språk är en stor tillgång för ett samhälle, men det krävs politik och aktiv språkvård för att utnyttja tillgångarna. Annars hamnar vi i ett läge där starkare språk förtrycker svagare.

Är den nya myndigheten alltså stark nog för att bygga ett mångspråkigt samhälle med svenska som huvudspråk? Nej. Sådant klarar en myndighet aldrig ensam. Avgörande är kunskaper, attityder och föreställningar hos alla dem som använder alla språken i Sverige, alla svenskar, kort sagt. Språkvårds läsare är på många sätt nyckelpersoner i detta kunskapsbygge. Vi hoppas ni följer med oss in i Språkrådet!

*Olle Josephson
Chef för Språkrådet*

"Svenska med något utländskt"

ELLEN BIJVOET & KARI FRAURUD

I Sverige talas i dag svenska i flerspråkiga miljöer, där många inte har svenska som modersmål eller som enda modersmål. Men det är inte en och samma svenska som talas. Ellen Bijvoet och Kari Fraurud reder ut vad det kan finnas för olika typer av språkvarieteter.

Under våren upptogs Dagens Nyheters kultursidor i flera veckor av en debatt under rubriken "Blattesvenska" – ett ord som hade plockats upp av litteraturprofessorn Ebba Witt-Brattström, som inledde debatten. Witt-Brattström kritiserade regeringen för att den "signalerar till våra nya svenskar att det räcker om de lär sig lite lagom blattesvenska så att de kan slå upp ett stånd och sälja bananer i Rosengård" (DN 19.4.2006).

Debatten handlade först om den

svenska skolan och om den undervisningsmodell för tvåspråkiga elever som enligt forskare och pedagoger bäst gynnar såväl språk- som kunskapsutveckling (d.v.s. satsningar både på de egna modersmålen och på svenska som andraspråk) – men som enligt Witt-Brattström resulterar i "blattesvenska". Debatten kom också att handla om vad "blattesvenska" står för. Som läsare fick man snart intrycket att skribenterna inte talade om samma sak, att oenigheten delvis handlade om en oklarhet om vad det är för slags språklig variation man diskuterar. Medan några skribenter urskiljde ett ungdomsspråk, talade andra om bristfällig språkinlärning eller bara om "dålig svenska".

Andraspråk och ungdomsspråk

Många av dem som inte är särskilt bekanta med de flerspråkiga miljöerna i Sverige uppfattar endast en skillnad mellan å ena

sidan "svensk svenska" och å den andra "svenska med något utländskt", och kallar det senare för "brytning", "invandrar-svenska" eller "dålig svenska" – utan vidare differentiering. Det är begripligt; ju längre bort ifrån något man befinner sig, desto färre detaljer och distinktioner urskiljer man.

Men om vi närmar oss de flerspråkiga förortererna finner vi en rik språklig mångfald, som också innefattar många olika sätt att tala svenska. Vad gäller svenska som på skilda sätt påverkats av andra språk eller av en flerspråkig miljö kan vi i dag urskilja åtminstone två, kanske tre typer av varieteter: andraspråkssvenska och ungdomsspråk samt möjligen en ny socio-dialekt.

Andraspråkssvenska talas av personer som har lärt sig eller håller på att lära sig svenska som ett andra (eller tredje o.s.v.) språk. Det är inte ett enhetligt sätt att tala svenska utan handlar om individuella versioner av målspråket. Variationen beror på att individerna har olika förstaspråk, har kommit olika långt med språket och kanske har olika språkliga förebilder. Första-språket slår tydligast igenom i uttalet, och det är det man främst tänker på när man talar om *brytning*; man talar om "finsk brytning", "arabisk brytning" o.s.v. (Även avancerade andraspråkstalare har ofta kvar en viss brytning – och kan vara tillfreds med det, på samma sätt som infödda talare kan sätta värde på en regional färgning i sitt tal.) Vissa språkdrag som rak ordföljd efter inledande adverbial (*sen han gick*) och osäkerhet i fråga om genusval (*ingen brev*) förekommer dock hos nästan

alla, oavsett förstaspråk, så länge de håller på att lära sig svenska.

En del av dessa så kallade inlärardrag kan också användas av personer som har svenska som (ett av sina) förstaspråk och som både kan och vill röra sig mellan olika sätt att tala svenska. Men då handlar det om något helt annat: sociala processer där olika språkdrag konventionaliseras som markörer av identitet och grupptillhörighet. Det är sådana processer som

ligger bakom uppkomsten av de båda andra typerna av varieteter vi här diskuterar: ungdomsspråk och socio-dialekter. Låt oss börja med det som kan karakteriseras som ett *multietniskt ungdomsspråk*: en varietet som har uppstått och utvecklats i flerspråkiga storstadsmiljöer bland ungdomar – både enspråkiga och tvåspråkiga med olika etnisk bakgrund.

Multietniskt ungdomsspråk fungerar som en samlingsterm för det man brukar kalla *rinkebysvenska*, som uppmärksammades i mitten på 1980-talet, och senare myntade lokala beteckningar som *fittjaspråk*, *gårdstenska* och *rosengårdssvenska*.

Vissa inlärardrag kan alltså förekomma i detta ungdomsspråk. Mer framträdande och allmänt använda komponenter är en speciell prosodi (melodi och rytm), som – till skillnad från brytning! – inte kan härledas till något enskilt annat språk, och ett ordförråd med lån från såväl engelska som flera invandrar-språk samt med nya användningar av svenska ord. Just ordförrådet utgör en central del av den "pool" av språkliga drag som utgör varieteteten och som kan tas i bruk för olika syften. Annars är variationen stor när det gäller vilka

Andraspråk,
svenska,
ungdomsspråk,
en ny socio-
dialekt?

språkdrag som används och i vilken omfattning, både mellan talare och situationer. Att det ändå existerar någon slags gemensam norm förstår man bl.a. av uttalanden som "Han talar riktigt fittjaspråk" och "Så säger man inte på rinkebysvenska". För de flesta av talarna är detta ett kompispråk och slangspråk som inte används i alla sammanhang utan fyller vissa specifika funktioner – precis som slang och andra gruppspråk brukar göra. Det utgör normalt alltså endast en av flera varieteter i talarens repertoar av svenska. En del ungdomar i de flerspråkiga områdena väljer helt bort slangen, medan det finns ungdomar i mer enspråkiga områden som plockar upp den, särskilt då de nya orden och kanske något av prosodin.

Till sist bör noteras att multietniskt ungdomsspråk kan överlappa med andraspråkssvenska; även andraspråkstalare – från nybörjare till avancerade – kan vara mer eller mindre påverkade av och mottagliga för varieteter som multietniskt ungdomsspråk.

Multi-etnisk socio-dialekt?

Ur "svenska med något utländskt" kan vi alltså med säkerhet urskilja dels andraspråkssvenska, dels multietniskt ungdomsspråk. Men vi kan också se möjligheten av en tredje typ av varietet; en ny multietnisk socio-dialekt. Man kan tänka sig att vissa språkdrag konventionaliseras mer allmänt bland delar av befolkningen i flerspråkiga bostadsområden som markerar för en lokal och social tillhörighet och att dessa tas upp av följande generationer

som komponenter av en alltmer stabiliserad varietet. Det skulle alltså vara ett sätt att tala svenska som inte har att göra med att man är andraspråkstalare eller ungdom, utan bara med att man har sina rötter i en flerspråkig förort – ungefär på samma sätt som det kan höras att någon har göteborgsk arbetarbakgrund.

Här rör vi oss dock på en spekulativ grund; det finns ännu för lite systematisk kunskap om en sådan tänkbar språkförändring, liksom om de sociolingvistiska förutsättningarna för denna. Informella observationer stödjer dock tanken om "något tredje".

Nya företeelser kräver nya ord. På 1980-talet nådde *rinkebysvenska* tidningsrubrikerna och i våras slöt massmedier entusiastiskt upp kring ordet *blattesvenska*. I dagens debatt används dessutom en rad andra beteckningar för olika "nya" sätt att tala svenska; här är oenigheten lika stor som den kring vad det handlar om.

En sak som detta visar är att det behövs en diskussion om lämpliga ord för de olika varieteterna. Tänkbara socio-dialekter vill vi som forskare ligga lite lågt med att namnge tills det finns mer systematisk kunskap. *Andraspråkssvenska* och *brytning* bör kunna fungera såväl i vetenskapliga som i andra sammanhang. *Multi-etniskt ungdomsspråk*, däremot, fungerar som vetenskaplig term men är otympligt i dagligt tal. Här behövs ett mer användarvänligt alternativ, särskilt eftersom just ungdomsspråket är något som det pratas vitt och brett om.

En självklar utgångspunkt vid val av

På 1980-talet nådde *rinkebysvenska* tidningsrubrikerna.

beteckningar bör vara att det enda respektfulla sättet att tala om grupper av människor liksom om deras språk är att använda de beteckningar som de själva föredrar. Detta är inte alltid enkelt, då det inte alltid finns en välavgränsad grupp talare och inte några självklara representanter för dem eller eniga uppfattningar bland dem. Det är inte heller självklart att det som utifrån uppfattas som en åtskild språkvarietet är något som talarna själva uppfattar på samma vis och har behov att benämna. Beteckningar för språk och varieteter uppstår i kontrast mot något annat och kommer ofta utifrån. Just detta – att etiketterna ofta sätts av utomstående – gör det än viktigare att åtminstone försöka undvika missvisande eller stigmatiserande och potentiellt kränkande beteckningar. Detta gäller särskilt personer som hörs och syns i medierna och därmed har större makt att påverka vilka beteckningar som etableras.

Vad ska vi kalla det här ungdomsspråket då? I den aktuella debatten används ofta ord vars förled på något sätt betecknar en kategori människor, som det gamla *invandrarsvenska* och det nyare *blattesvenska*. Här blir det fel på flera sätt. Båda orden klumpar ihop all slags språkvariation som har att göra med utländsk bakgrund med låg status. För att beteckna multietniskt ungdomsspråk passar förledet *invandrare* särskilt illa då de flesta av talarna är ungdomar födda i Sverige och alltså inte invandrare. *Blatte* har samma diffusa syftning och är dessutom än så länge stigmatiserande. (Man kan förstås, som redaktionen för tidningen Gringo,

pröva att avstigmatisera begreppet, men sådana initiativ bör, som alltid, vara den egna gruppens privilegium och inte utomståendes.)

Beteckningar som tar fasta på nya ord som sticker ut, t.ex. *shobre-svenska* och *abou-svenska*, känns exotiserande och ”utifrån”; det är svårt att tänka sig att sådana beteckningar skulle vinna större gehör bland talarna. De riskerar också att snabbt bli inaktuella, eftersom slangspråk i allmänhet har en snabb omsättning på ord.

Rinkebysvenska och andra lokala beteckningar används i och för sig av en del av talarna själva och anknyter till den lokalpatriotism som många känner. Men dels är namnen just för lokala, dels uppfat-

tas de lätt som beteckningar för lokala socio-dialekter, d.v.s. som varieteter som talas av de flesta i Rinkeby, Rosengård etc. Det senare gäller också mindre lokalspecifika beteckningar som *ghettosvenska* och *betongsvenska*, vilka dessutom är stigmatiserande. Det gäller även det nya *miljonsvenska*, som myntats av Gringo-redaktionen för att ur ingruppsperspektiv fånga en vidare språklig variation i miljonprogrammets förorter och som snarast tycks menat som en samlingsbeteckning för olika multietniska socio-dialekter.

En annan beteckning som används av en del av dem som står ungdomsspråket nära (t.ex. Latin Kings och Alejandro Leiva Wenger) är *förortsslang*. Det är också det ord som vi skulle vilja rekommendera för vardagsbruk, eftersom vi anser att det fångar några viktiga aspekter. Förledet *förort* har visserligen en allmän betydelse.

Beteckningen
förortsslang kan
användas till
vardags.

Men det har därutöver i dag också kommit att få en mer specifik betydelse, förknippad med flerspråkiga bostadsområden. I en sammansättning som "förortsslang" är det den mer specifika betydelsen som lyfts fram.

Vad gäller efterledet *-slang* menar vi att det är mer beskrivande än alternativen *-språk* och *-svenska*. Det framhäver att varieteteten har liknande användning som andra slangspråk och är ett gruppsspråk snarare än en sociolekt eller dialekt; det associerar till ungdom, informellt talsspråk, underifrånperspektiv och antyder att ordförrådet är en central komponent. Svenska Akademiens Ordbok beskriver slang som: "vardagligt, stundom vulgärt språk(bruk) använt inom en viss krets av personer (t.ex. ungdomar l. yrkeskamrater); äv. allmänna, om vardagligt l. vulgärt språk(bruk) som har mer l. mindre allmän spridning men icke betraktas ss. världat l. korrekt". De negativa värderingar som kan finnas kring slangspråk är inte något som delas av hela befolkningen; slang (av olika slag) uppfattas av många språkbrukare som något positivt och användbart.

Utbrott av upprördhet över slang och ungdomars språk i allmänhet har ju för övrigt varit legio i alla tider. Ett fall som uppvisar flera likheter med förortssvenskan är *söderslang* eller *ekensnacket*, som utvecklades i Stockholm under början av 1900-talet. Även det beskrevs som ett hot mot "det svenska språket", och man uttryckte stark oro för språklig utarmning bland tidens ungdom. I dag ser knappast

någon söderslang som ett hot. Hur det går med förortsslang får framtiden utvisa. Förhoppningsvis får vi åter uppleva hur attityder kan förändras och hur nya språkliga varieteter vinner acceptans i samhället – en attitydförändring som kanske är ännu viktigare när det gäller brytning och eventuella nya socio-dialekter.

Vad är "dålig svenska"?

Att använda förortsslang likställs ibland med att tala dålig svenska eller ha ett dåligt språk. Men vad betyder det att ha ett dåligt språk? Om vi utgår från individens språkliga behov, består ett bra språk av en språklig repertoar av olika varieteter, gen-

rer och stilar som täcker alla ens språkliga behov. I en sådan repertoar kan slangspråk mycket väl fylla en viktig plats och alltså vara både bra och berikande. Men som enda varietet räcker det sällan. Och det är det vi bör uppmärksamma när vi diskuterar språklig kompetens.

Dåligt språk, eller hellre språklig begränsning, kan handla om väldigt olika sa-

ker. Det kan handla om att ha "fastnat" i förortsslang och inte kunna anpassa sitt språk i en anställningsintervju, att ha stagnerat i sin andraspråksinläring och inte hänga med i samtalen på föräldramötet, att ha förlorat sitt modersmål och inte längre förstå sin mormor – liksom att känna sig intellektuellt begränsad i sitt huvudsakliga arbetsspråk engelska. Men språklig begränsning kan förstås också handla om sådant som läs- och skrivsvårigheter, ovana att använda skriftspråk i

Vad betyder
det att ha
ett dåligt
språk?

t.ex. myndighetskontakter eller oförmåga att formulera sig annat än på byråkrat-språk. Språklig begränsning är alltså inte knutet till en viss grupp språkbrukare, utan kan finnas hos såväl enspråkiga som tvåspråkiga och hos såväl lågutbildade som högutbildade.

De exempel på språklig begränsning vi nämnt handlar mest om att uttrycka sig, d.v.s. om språklig produktion. Men vår språkförmåga omfattar också färdigheter i att förstå och tolka, d.v.s. i språklig perception. Och även här är det viktigt att behärska variation, att kunna urskilja och identifiera olika sätt att tala och skriva. Denna typ av kompetens, som vi kan kalla sociolingvistisk medvetenhet, använder vi språkbrukare bl.a. när vi kategoriserar andra talare för att orientera oss i förhållande till dem. Begränsningar i det här avseendet kan göra att man inte anpassar sitt språk på ett adekvat sätt. Att t.ex. fastna i förtortsslang kan handla om att man faktiskt inte uppfattar att man i en viss situation själv talar på ett sätt som skiljer sig från omgivningens. Perceptiva begränsningar kan också leda till missbedömningar av andra talare. Att t.ex. inte uppfatta skillnaden mellan förtortsslang och andraspråkssvenska kan medföra att man felaktigt uppfattar någon som mindre kompetent.

Sociolingvistisk medvetenhet spelar alltså en viktig roll såväl för individens språkutveckling och språkval som i det sociala samspelet mellan olika grupper i samhället, inte minst i dagens flerspråkiga Sverige. För att undersöka hur det står till

med den sociolingvistiska medvetenheten hos olika grupper av språkbrukare har vi påbörjat en serie studier. I ett inledande experiment fick olika lyssnargrupper bl.a. i uppgift att beteckna och beskriva sju språkprov från olika Stockholmsungdomar. En av lyssnargrupperna bestod av personer med bakgrund i flerspråkiga stadsmiljöer, medan en annan bestod av personer från mer homogent enspråkiga miljöer. Språkproven representerade standard-svenska, andraspråkssvenska och svenska med inslag av förtortsslang. Det visade sig att beteckningar som t.ex. *rinkebysvenska* respektive *vanlig/normal svenska* eller *riksvenska* hade mycket olika betydelseomfång för olika lyssnare. I den mer enspråkiga lyssnargruppen tenderade man i högre grad att använda *rinkebysvenska*

Att använda förtortsslang likställs ibland med att tala dålig svenska.

för all variation som på något sätt kan knytas till flerspråkiga miljöer, inklusive brytning och andraspråkssvenska på olika nivåer, medan försökspersoner från de flerspråkiga miljöerna använde den beteckningen mer selektivt och i stället lät *normal svenska* rymma en större variation.

Det här resultatet är förstås ett naturligt utslag av det vi nämnde i inledningen, att man urskiljer fler nyanser bland personer i sin närmaste omgivning och använder mer generaliserade kategorier om språk och beteende hos andra. Sådana här skillnader i sociolingvistisk medvetenhet är något som bör uppmärksammas; kunskap om detta kan användas för att vidga alla språkbrukares perspektiv.

Vårens debatt om så kallad blattesvenska i DN visade åter hur språkfrågor med

anknytning till invandrare väcker ett starkt engagemang. Mycket vore vunnet om engagemanget, i stället för att ägnas åt en kamp mot förortsslang, kunde inriktas på de viktiga frågorna kring skola och undervisning – hur undervisningen ska utformas och resurser fördelas för att såväl enspråkiga som tvåspråkiga elever ska få bästa stöd i sin språk- och kunskapsutveckling. En allsidig språklig kompetens är viktig för framgång både i skola och arbetsliv, och det är mot denna bakgrund som skolan bör uppmärksamma förortsslang. Språkvariation och språkval är något som alla elever behöver få ökad medvetenhet om – det gäller allt ifrån tal-språkliga stilar till skriftspråkliga genrer. ■

LITTERATUR

- Bijvoet, E.: "Om nån börjar kaxa, jag börjar snacka fittjasvenska". Multietniskt ungdomsspråk – uppfattningar och attityder. *Kritisk Utbildningstidskrift* 106, 2002, s. 56–71.
- Bijvoet, E. & K. Fraurud (u. a.): Language attitudes and sociolinguistic awareness in multilingual Stockholm: A listener experiment on new language varieties. [Föredrag hållet vid ICLaVE 3, 23–25 Juni 2005, Amsterdam.]
- Fraurud, K.: Några sociolingvistiska förutsättningar för språklig variation och mångfald i Rinkeby. I: *Svenskans beskrivning* 26. Hallgren & Fallgren, 2004, s. 25–47.
- Fraurud, K. & E. Bijvoet: Multietniska ungdomsspråk och andra varieteter av svenska i flerspråkiga miljöer. I: *Svenska som andraspråk – i forskning, undervisning och samhälle*. Red. K. Hylténstam & I. Lindberg. Studentlitteratur, 2004, s. 377–405.
- Kotsinas, U.-B.: Attityder till Stockholmsspråk. I: *Storstadsspråk och storstadskultur i Norden*. Red. K.-L. Berge & U.-B. Kotsinas. MINS 43. Institutionen för nordiska språk. Stockholms universitet, 1991, s. 163–184.
- Kotsinas, U.-B.: *Ungdomsspråk*. Hallgren & Fallgren, 1994.

Ellen Bijvoet och Kari Fraurud är båda verksamma vid Centrum för tvåspråkighetsforskning vid Stockholms universitet. Kari Fraurud medverkade senast i Språkvård 2002/2 med en artikel om romani.

Modersmål har vi allihopa – här med, och där med

LILIAN NYGREN-JUNKIN

I debatten förekommer ofta påståenden om att personer med annat modersmål än svenska inte bör lägga tid på undervisning i detta modersmål – att det till och med skulle hindra deras möjlighet att lära sig svenska. Lilian Nygren-Junkin kan berätta att det förhåller sig tvärtom.

Frågar man en person i Sverige vad han eller hon har för modersmål, får man i regel det förväntade svaret ”svenska”. Men i dag finns det många undantag från den regeln, närmare bestämt omkring tolv procent av landets befolkning. Vänder man sig med samma fråga till elever i den svenska skolan ligger andelen som skulle svara med ett annat språk än ”svenska” något högre, runt femton procent. I storstadsområdena blir genomsnittet upp emot det dubbla. Bakom

dessa siffror döljer sig en synnerligen brokig språkmiljö – det talas över hundra olika modersmål i dagens mångkulturella Sverige.

Att modersmålet (eller *förstaspråket*, som det också kallas i forskningen) har en central betydelse för vår identitet är nog de flesta överens om. När jag som svensk i utlandet plötsligt hör mitt hemlands vilda tungomål talas i närheten lystrar jag till, ser mig omkring för att upptäcka talaren och upplever kanske att hjärtat klappar lite snabbare. Många känner säkert igen sig i det här. Innan man vet ordet av, har man gått fram till en total främling och hejat, presenterat sig och börjat prata som om man vore gamla vänner. Vi identifierar oss genom vårt gemensamma språk och vår svenska identitet lyser ur ögonen på oss. Inte har vi en tanke på att folk omkring oss inte begriper ett dyft av det vi säger.

Om man som iranier i Sverige hör persiska talas, är det inte så konstigt om man reagerar på precis samma sätt. Det som däremot skulle vara konstigt är det rakt motsatta, d.v.s. att inte använda modersmålet med sina landsmän utan konversera med mer eller mindre ansträngning på det lokala majoritetsspråket, som man behärskar mer eller mindre bra. Precis som för utlandssvensken blir modersmålet en bärare inte bara av kulturarvet utan även av den personliga identiteten.

Det är dock inte bara för identiteten som modersmålet är en central faktor. Det har även en avgörande betydelse för språkutvecklingen, vilket kan verka självklart för alla i enspråkiga miljöer. Mindre

Ett väl utvecklat modersmål är bästa grunden för ett väl utvecklat andraspråk.

uppenbart är det emellertid att förstaspråket har ett stort inflytande över hur väl en persons andraspråk utvecklas. (*Andraspråk* är ett språk som inte är ens modersmål men som man lär sig i en miljö där det används. Det är alltså inte lika med *främmande språk*.) Språkforskare både i Sverige och internationellt är helt överens på den punkten (se t.ex. forskningsöversikten i Skolverkets rapport *Flera språk – fler möjligheter* och kapitel 4 i dokumentet *Att läsa och skriva* från Myndigheten för skolutveckling). Däremot verkar det inte som om våra politiker har tagit till sig den informationen ännu, och även bland "folk på gatan" tycks den här kunskapen saknas hos många. Vad man tror sig "veta" är

snarare uppfattningar som presenterades under den tidigare hälften av förra seklet och som var baserade på, med dagens mått mätt, undermåligt genomförda undersökningar.

Tvåspråkighet bra för hjärnan

En sådan vanföreställning är att det inte skulle vara bra för ett barn att utveckla sitt modersmål om det är ett annat än majoritetsspråket. Modersmålet skulle på något vis "vara i vägen för" tillägnandet av majoritetsspråket som andraspråk och orsaka förvirring och försening i barnets språkutveckling. Resonemanget bakom denna uppfattning är baserat på tanken om ett begränsat språkutrymme i människohjärnan, vilket skulle innebära att mer än ett språk inte får plats på samma gång. Vi som är två- eller flerspråkiga – och det är majoriteten av världens befolkning – vet utifrån vår egen erfarenhet att så inte är fallet. Under senare hälften av 1900-talet började även språkforskarna upptäcka detta och vetenskapligt dokumentera det. De kunde visa att förmågan att använda mer än ett språk inte bara är en praktisk fördel i ett allt mer internationaliserat samhälle, utan det är också positivt för individens kognitiva förmåga, alltså förmågan att tänka.

De första vetenskapliga beläggen för detta lades fram i början av 1960-talet då forskarparet Gardner och Lambert utvärderade effekterna av en ny tvåspråkig skolform i Kanada. Förutom mätning av språkfärdigheterna och ämneskunskaperna, hade de även fått i uppdrag att undersöka om några negativa effekter på elevernas intellekt kunde avläsas i resultaten på de intelligenstest som ingick i utvärderingens olika instrument.

Helt oväntat fick de två forskarna fram

resultat som visade att eleverna i de tvåspråkiga skolorna uppvisade bättre resultat på intelligenstesten än de enspråkiga eleverna i kontrollgruppen. Efter testning på andra tvåspråkiga elever kvarstod samma omvälvande slutsats: att ha två språk i stället för bara ett var inte bara oskadligt utan till och med bra för den kognitiva utvecklingen. Andra forskare gjorde ytterligare undersökningar på andra tvåspråkiga skolpopulationer, med noggranna kontroller av variabler som socioekonomiska faktorer och ålder/kön, och fler rapporter om tvåspråkighetens positiva inverkan på intelligenstestresultaten lades fram.

Sedan dess har fler undersökningar genomförts såväl i Sverige som i andra län-

**Elever som fått
hemspråks-
undervisning var
också bättre i
engelska.**

der, vilka ger belägg för att elever med väl utvecklade färdigheter i både sitt förstaspråk (i regel ett minoritetsspråk) och skolans språk (deras andraspråk och i regel majoritetsspråket) får dels bättre skolresultat överlag än deras enspråkiga kamrater, dels bättre färdigheter i ytterligare språk som ingår i skolans kärnämnen (t.ex. engelska i Sverige). Margret Hill publicerade 1995 en undersökning av 42 gymnasieelever i Göteborg med annat modersmål än svenska; alla bodde i mångkulturella stadsdelar. Av det materialet framkom, att de elever som sedan första årskursen oavbrutet hade deltagit i skolans hemspråksundervisning – numera benämnt *modersmålsundervisning* – uppvisade inte bara de bästa färdighet-

erna i förstaspråket utan även i svenska, jämfört med dem som inte hade fått lika mycket undervisning i sitt modersmål i skolan. Dessutom hade de här eleverna bättre genomsnittsbetyg och bättre betyg i engelska än vad deras enspråkiga svenska jämnåriga hade fått. De elever som deltagit i hemspråksundervisning under en del av grundskolan men sedan hoppat av, hade resultat som var jämförbara med de enspråkiga svenska eleverna, medan de elever som avbrutit deltagandet efter bara en kort tid kunde redovisa sämre skolframgång än sina svenska jämnåriga (Den sistnämnda gruppen hade enligt både sin egen och utomstående bedömning mest problem med att använda svenska språket, men var trots det den grupp som till största delen ”kände sig mest som svenskar”).

Likartade resultat återfinns i en mycket större undersökning från USA som Thomas och Collier presenterade 2002. I motsats till Hill, vars underlag bestod av ett ganska begränsat antal ungdomar som intervjuades under en begränsad tid, hade Thomas och Collier följt över 42 000 elever under tolv års tid, från första till sista skolåret. Alla deltagarna i studien hade börjat skolan utan några kunskaper i engelska språket. Den här gigantiska undersökningen visade att studieresultaten för de elever som fått undervisning både på sitt förstaspråk och på engelska i skolan, åtminstone till och med det sjätte skolåret, sammantaget var bättre än genomsnittresultatet för de enspråkigt engelsktalande eleverna. Däremot fick alla de flerspråkiga elever som inte kontinuerligt fått någon undervisning på modersmålet i snitt sämre resultat än de enspråkiga eleverna. En del av dem hade dock fått undervisning på både första- och andra-

språket under en kortare övergångsperiod. De klarade skolarbetet något bättre än de som bara hade fått andraspråksundervisning när de började skolan. Hur mycket sämre det gick för de här lågpresterande grupperna berodde på vilken modell som hade använts för att undervisa dem i engelska som andraspråk.

Mindre modersmålsundervisning

Modersmålet verkar alltså spela en avgörande roll när det gäller både språk- och kunskapsutveckling. Enligt Skolverkets statistik är det en större andel flerspråkiga elever än enspråkiga svenska elever som inte uppnår målen i grundskolan. Myn-digheten för skolutveckling påpekar dessutom att detta är en negativ trend med en allt större procent elever med utländsk bakgrund som går ut skolår 9 utan behö-righet till gymnasiets nationella program eller till och med helt saknar slutbetyg. Utifrån de studier som citerats ovan är det inte svårt att ana sambandet mellan dessa försämrade skolframgångar och de ned-skärningar i undervisning i andra första-språk än svenska, som gjordes på 1990-talet och kom att sammanfalla med att terminologin ändrades från *hemspråk* till *modersmål*. (Ironiskt nog genomfördes detta namnbyte för att tydligare markera dels att de andra förstaspråken skulle an-ses jämställda med majoritetsspråket svenska, dels att dessa språks använd-ningsområde på intet sätt skulle uppfattas som begränsat till hemmets sfär. I realite-ten blev resultatet i stället en begränsad tillgång till modersmålsundervisning för elever med annat modersmål än svenska.)

Förklaringen till de flerspråkiga elevernas svårigheter att som grupp – men en grupp med enormt stora individuella vari-ationer – leva upp till de krav som skolans

mål ställer i betygskriterierna, brukar vara att det är brister i deras svenska språkfär-digheter som ställer till problem. Och visst ligger det ett stort mått av sanning i det. Skolans språk i läromedel och andra undervisningsmaterial kräver en mycket god förmåga att använda svenska, inte minst i skrift. Att uppnå den förmågan är mindre problematiskt för elever som har svenska som sitt förstaspråk än för dem som har det som sitt andraspråk. Dessa drabbas dels av bristande tillgång på in-födda talare av svenska i närmiljön, dels av bristande undervisning i svenska som andraspråk. Därtill kommer bristande un-dervisning i modersmålet. Forskningen i dag visar entydigt att ett väl utvecklat mo-dersmål är den bästa grunden för ett väl utvecklat andraspråk. Men för att mo-dersmålet ska få utrymme att växa och mogna till en åldersmässigt adekvat nivå, behöver det få sin givna plats i skolans värld, den del av samhället där barn och ungdomar tillbringar sin mesta vakna tid. Vi såg i de redovisade studierna ovan att de flerspråkiga elever som klarade skolar-betet bäst, till och med bättre än de en-språkiga eleverna, var de som hade fått använda och utveckla sina modersmål i skolan, antingen genom att delta i mo-dersmålsundervisning eller genom att få använda modersmålet för att tillägna sig ämneskunskaper.

Vänd trenden

Att i skolan få lära sig att läsa och skriva på sitt modersmål har också enligt inter-nationell forskning en positiv effekt både på skriv- och läsförmågan på majoritets-språket och på elevens skolframgång i sin helhet. Det budskap skolan ger genom att se elevens modersmål som värdefullt och relevant i skolsammanhang bidrar till att

stärka elevens självbild, vilket i sin tur har en positiv inverkan på inläringen i skolan av både andraspråket och övriga kunskaper och färdigheter. Lyfts därtill värdet av att kunna två eller flera språk fram som en tillgång för både eleverna och majoritetssamhället, kan skolan bättre motivera de flerspråkiga eleverna att satsa såväl på modersmål och andraspråk som på skolframgång i allmänhet. Genom att ibland låta eleverna arbeta i klassrummet på sina respektive modersmål och ge status åt de färdigheter som eleverna har med sig – men som kanske inte läraren behärskar – blir det lättare för elever med utländsk bakgrund att i sin tur se det skolan erbjuder som betydelsefullt och angeläget. Det handlar om ömsesidig respekt.

På senare år har man i en del skolor i Sverige tagit fasta på dessa resonemang och forskningsresultat. Det gäller vissa skolor i storstädernas mångkulturella förortsområden liksom skolor i mindre städer som Eskilstuna och Kristianstad, där man känt ett behov av att vända eller förebygga den negativa utvecklingen när det gäller skolframgång för elever med utländsk bakgrund. De här skolorna har introducerat undervisning både i och på elevernas modersmål, så att det t.ex. går att få undervisning i matematik på arabiska och bosniska eller samhällsorienterande ämnen på albanska och kurdiska. Samtidigt får eleverna förstas alla övriga ämnen på svenska och har tillgång till undervisning i svenska som andraspråk. Myndigheten för skolutveckling har på sin hemsida en länk som heter "Flerspråkig

undervisning", där man kan läsa om ett flertal sådana initiativ. De har visat sig vara mycket framgångsrika och populära bland såväl eleverna som lärarna. Även föräldrarna och de svenskspråkiga lärarna uppskattar dessa alternativa undervisningsformer, då eleverna inte bara uppvisar ökad motivation för skolarbetet i sin helhet och positiva attityder till att studera utan även i en del fall rapporteras ha fått bättre språkfärdighet i svenska.

Tyvärr utgör de här skolorna undantagen snarare än regeln, och modersmålsundervisningen för i många skolor en osäker tillvaro och är helt avhängig tillgången på en tillräckligt stor elevgrupp – minst fem elever med samma språk inom samma kommun – samt, inte minst, pengar. Det blir de kortsiktigt tillgängliga resurserna som styr, inte det som bäst gagnar de flerspråkiga elever-

**Modersmåls-
undervisningen
för i många
skolor en osäker
tillvaro.**

nas språk- och kunskapsutveckling. Det är knappast en tillfällighet att sådana resonemang får särskilt stort gehör, när det blåser snåla vindar i det invandrarpolitiska klimatet. I våra grannländer Norge och Danmark har nedskärningar i flerspråkiga elevers rätt till undervisning i andra modersmål än "nationalspråket" gått hand i hand med valframgångar för främlingsfientliga politiska partier. Samma utveckling har ägt rum i Nederländerna.

Det är alltså inte bara i de skandinaviska länderna som hemspråks- eller modersmålsundervisning har erbjudits elever med utländsk bakgrund inom det allmänna skolsystemets ram. I en EU-finansierad studie i början av 2000-talet, *The Multilingual Cities Project*, som undersök-

te andelen och graden av flerspråkighet hos elever mellan sex och tolv års ålder, deltog förutom Sverige fem länder på den europeiska kontinenten, däribland Nederländerna. Dessa hade alla någon form av modersmålsundervisning för elever med utländsk bakgrund. Vidare har denna undervisning förekommit i det allmänna skolsystemet i såväl Australien som Kanada sedan 1970-talet, vilket är lika länge som här i Sverige; i början på 80-talet var jag själv hemspråklärare i svenska i Toronto. Som redan nämnts finns det även i USA skolor med modersspråksundervisning som deltog i Thomas och Colliers omfattande undersökning.

När svenska skolor i dag sätter ekonomiska intressen framför elevernas bästa, blir följden lätt att vissa elevgrupper drabbas. En sådan absurd konsekvens kan vara att flerspråkiga elever nekas modersmålsundervisning för att skolan behöver reparera ett antal sönderslagna fönster, utan att den här elevgruppen alls varit inblandad i skadegörelsen (Jonsson Lilja 1999, personlig kommunikation 2001). Om skolan menar allvar med att vilja främja skolframgången för elever med utländsk bakgrund, måste skolledare och skolpolitiker i Sverige börja ta till sig vad forskarna säger och erfarenheterna ”på fältet” bekräftar, nämligen att förstaspråket ”banar väg” i hjärnan för andraspråket - och ytterligare språk - genom att det är det första redskap hjärnan använder för att lära ord och bilda begrepp. Det utgör därför den kognitiva utvecklingens första fas, och det är på modersmålet vi börjar utveckla våra minnesfunktioner.

Det ena språket hjälper det andra

När förstaspråkets utveckling stannar av, blir det därför i regel också så, att andra-

språket inte heller kommer vidare. Får modersmålet en chans att ta ett stort kliv framåt och närma sig en nivå som motsvarar elevens ålder, t.ex. genom ett längre besök i ett område där det är majoritetsspråk, följer färdigheterna i svenska snart efter. Under kompetensutvecklingar och uppdragsutbildningar i flerspråkighet och andraspråksutveckling har jag flera gånger fått ta del av rapporter från de deltagande lärarna, från förskolepedagoger till gymnasielärare, om just detta fenomen, som först verkat förbryllande men under kursen fått sin förklaring. Så här berättar en grundskollärare från ett mindre samhälle i södra Västergötland, som just avslutat en sådan kompetensutveckling på distans: ”Förra året var Francisco borta tre månader. De andra eleverna - och deras föräldrar - undrade om Francisco skulle få gå om femman eftersom han varit frånvarande så länge. Naturligtvis kunde jag inte svara på det. Till min förvåning så hade Franciscos kunskaper i såväl engelska som svenska utvecklats under besöket i Chile. Märkligt, tyckte jag. Efter den här kursen vet jag bättre, en utvidgad bas och utbyggnad i förstaspråket gör att även andra språk utvecklas.” Och så här berättar en annan lärare från samma kurs, som undervisar på en grundskola i Kungälv: ”Zahra [som går i tvåan] frågar alltid om hon inte förstår något arabiskt ord för det är viktigt att förstå arabiska, eftersom de åker till Libanon varje sommar. Det är bra att kunna två språk, så att man kan prata med sina släktingar i Libanon och med arabiska vänner i Sverige. I somras var hon i Libanon bara en månad men hon kände det som om hon hade varit där hela sitt liv. Arabiskan flöt på så bra. När hon kom tillbaka till Sverige var hennes svenska mycket bättre. Det var första gången

som jag upptäckte att svenskan gått framåt trots att hon pratat arabiska hela sommaren. Vi har ju läst detta på kursen hur bra det ska vara. Nu såg jag verkligen resultatet av att arbeta med sitt hemspråk." Mitt sista exempel är hämtat ur en intervju med en gymnasielärare i svenska som andraspråk i Göteborg: "Jag anser att modersmålsundervisningen är jätteviktig för andraspråksinläringen, och jag märker tydligt att de elever som läser sitt modersmål går det bättre för."

Att det inte är frågan om att prioritera det ena eller det andra språket framgår tydligt av ovanstående exempel. Det är en tvåspråkig kompetens som utvecklas, och med den ökade kompetensen i andraspråket ökar också elevernas möjligheter att tillgodogöra sig ämnesundervisningen på svenska. Men innan de har utvecklat den svenska språknivå som krävs för att följa med i undervisningen, och för att ämnesinnehållet ska bli begripligt, kan en lösning vara en modell där modersmålet också används för att inhämta kunskaper. Resultatet blir en situation där i slutändan alla vinner: både svenskan och modersmålet utvecklas och eleverna lär sig det de behöver för att uppfylla betygskriterierna i skolans ämnen, med överbetyg. ■

LITTERATUR

- Att läsa och skriva. En kunskapsöversikt baserad på forskning och dokumenterad erfarenhet.* Myndigheten för skolutveckling, 2003, s. 43–100.
- Bialystok, E.: Acquisition of literacy in bilingual children: A framework for research. *Language Learning* 52, 2002, s. 159–199.
- Clyne, M.: *Community languages. The Australian experience.* Cambridge University Press, 1991.
- Coelho, E.: *Teaching and Learning in Multilingual Schools.* Clevedon/Toronto. Multilingual Matters, 1998.
- Cummins, J.: *Negotiating Identities: Education for Empowerment in a Diverse Society.* Ontario, CA. California Association for Bilingual Education, 1996.
- Extra, G. & Yagmur, K.: *Urban Multilingualism in Europe.* Clevedon. Multilingual Matters, 2004.
- Flera språk – fler möjligheter (utveckling av modersmålsstödet och modersmålsundervisningen).* Rapport 228. Skolverket, 2002, s. 21–211.
- Flerspråkig undervisning.* Myndigheten för skolutveckling, 2005 <www.skolutveckling.se/mangfald>
- Fürstenau, S.: *Mehrsprachigkeit als 'Kapital' im 'transnationalen sozialen Raum'.* Münster. Waxmann, 2003.
- Hyltenstam, K. & V. Tuomela: *Hemspråksundervisningen. I: Tvåspråkighet med förhinder? Invandrar- och minoritetsundervisning i Sverige.* Red. K. Hyltenstam. Studentlitteratur, 1996.
- Jonsson Lilja, S.: *Den mångkulturella skolan – ideal kontra verklighet. Modersmålslärares arbetsvillkor i Göteborg i ett sociologiskt perspektiv.* IPD-rapporter nr 1999:12. Institutionen för pedagogik och didaktik, Göteborgs universitet, 1999.
- Nygren-Junkin, L. & G. Extra: *Multilingualism in Göteborg. The status of immigrant minority languages at home and at school.* Amsterdam. European Cultural Foundation, 2003, s. 99–116.
- Skolverkets statistik: www.skolverket.se/fakta/index/shtml
- Svenska som andraspråk – i forskning, undervisning och samhälle.* Red. K. Hyltenstam & I. Lindberg. Studentlitteratur, 2004.
- Tingbjörn, G.: *Svenska som andraspråk – en introduktion. Lärarbok 1.* Natur och kultur, 1994.
- Viberg, Å.: *Svenska som andraspråk i skolan. I: Tvåspråkighet med förhinder? Invandrar- och minoritetsundervisning i Sverige.* Red. K. Hyltenstam, Studentlitteratur, 1996, s. 110–148.

Lilian Nygren-Junkin är lektor i svenska vid Göteborgs universitet och undervisar bl.a. på lärarutbildningen i svenska som andraspråk. Hon har tidigare arbetat i Kanada som hemspråkslärare i svenska och lärare i engelska som andraspråk.

FRÅGOR OCH SVAR

www.språkrådet.se www.sprakradet.se

Den första att göra något

Är det riktigt med "hon är den första kvinnan att kasta mer än 30 meter" och liknande. Är inte det en engelsk meningsbyggnad? Jag vill att det ska heta "hon är den första kvinnan som kastar (eller har kastat) mer än 30 meter".

Birgitta Nencioni, Västerås

Svar: Konstruktionen *den första att göra något* är känd sedan 1700-talet i svenskan. Den kan därför knappast komma från engelskan. Däremot kan den ha blivit vanligare under inflytande av motsvarande engelska konstruktion.

Det finns alltså två möjliga, likvärdiga konstruktioner: *hon är den första (kvinnan) att göra något* och *hon är den första (kvinna) som har gjort något*.

Birgitta Lindgren

Nej, det går bra

Har ni någon förklaring till att många idrottsmän, speciellt fotbollspelare, som intervjuas i radio och tv ofta inleder sitt svar med *Nej*. Så här kan

det låta: "Hur tycker du att det går?" – "Nej, det går bra."

Per Arvedson

Svar: Ordet *nej* verkar här helt enkelt vara ett slags meningsinledande formord utan specifik innebörd. *Nej* är vanligare i norskan i denna funktion. I svenskan

Ordet *nej* verkar vara ett slags meningsinledande formord.

är *ja* betydligt vanligare: "Hur tycker du att det går?" – "Ja, det går bra alltså."

Ett annat fall är när *nej* används i meningar som: "Nej, nu går jag och badar." Där markerar *nej* ett slags avbrott eller motsättning till något annat.

Ola Karlsson

Denna typ av attacker

Jag har fått kritik på en översättning jag gjort där jag skrev "Denna typ av attacker är svåra att bevisa". Det har bedömts som "mindre grammatiskt fel".

Jag tycker det finns en underförstådd tillbakasyftning på *attacker*, och inte på *typ*, alltså att *Denna typ av attacker* är synonymt med *attacker av detta slag*. Jag tycker därför att det skulle låta konstigt att säga "Denna typ av attacker är svår att bevisa".

Kerstin Ivarnes

Svar: Det är fullt begripligt att du valde plural och alltså uppfattar *attacker* som det semantiska huvudordet. Dock är det svårt att få stöd för den analysen i grammatikor eller annan litteratur. Jag kan inte ens hitta det upptaget. Däremot tas ett liknande fall upp, nämligen när man har ord som uttrycker kollektiv eller mängder. Se t.ex. *Språkriktighetsboken*, s. 240, med exempel som *En flock renar blev skingrade*. Där är plural helt accepterat, och singular skulle verka konstlat.

Många skulle nog inte

Man bör välja singular form, eftersom det grammatiska huvudordet står i singular.

FRÅGOR OCH SVAR

www.språkrådet.se www.sprakradet.se

lägga märke till pluralformen av adjektivet i "Denna typ av attacker är svåra att bevisa". Å andra sidan skulle kanske lika många, kanske t.o.m. samma person, tycka att singularformen är helt naturlig.

För säkerhets skull bör man här välja singular form, eftersom det grammatiska huvudordet står i singular. Men det är ett väldigt knivigt fall.

Birgitta Lindgren

Var hamnar aa?

Var i ett svenskspråkigt register bör namn och ord med bokstavskombinationen *aa* placeras i de fall den motsvarar bokstaven *å*? Till exempel norska *Haakon* och *Aamodt*?

Ulf Danielsson,
Bertmarks förlag

Svar: Den enklaste regeln är att man i svenskan går på bokstaven, och placerar *aa* under *a*. Det innebär att *Aamodt* kommer före *Abrahamsson*, *Algren* och *Ambjörnsson*.

Vill man vara riktigt ambitiös kan man sedan hänvisa den som utgår från att namnet skrivs med *å* eller tror att det kan vara

alfabetiskt placerat så.

Det här är inte enkelt ens i danska och norska listor. I den danska *Retskrivningsordbogen* sägs att *aa* behandlas som *å* oavsett uttal. (Det kan ju också stå för *a*-uttal i främmande ord och namn, t.ex. *kraal*.) Men för säkerhets skull placeras *aa* också under *a*!

Allt beror på vad man i första hand tar hänsyn till – bokstaven eller uttalet. Går man på bokstaven får den

att de flesta svenskar helst väljer *a* som huvudupplagsplats.

Birgitta Lindgren

Behövdes sättas

Känner mig lite förvirrad inför denna mening: "Allt som det inte behövdes sättas ord på." Ska det vara *s* på båda ställena?

Silvia Jönsson

Svar: Nej, det skall det inte. Så här bör det vara: "Allt som det inte behövde sättas ord på."

Att *behöva* får *s*-form i sådana här fall beror antingen på en påverkan från det följande verbet, som skall stå i passiv. Eller också är det konstruktioner som *det behövs*, *det behövdes* som spökar.

Claes Garlén

Faradays bur

Enligt Nationalencyklopedin är *Faradays bur* den korrekta svenska benämningen på ett rum som avskärmats från elektriska fält. Men den är ju otymplig och väldigt svårt att böja. Blir det *en Faradays bur*, *Faradays buren*,

Den enklaste regeln är att man i svenskan går på bokstaven, och placerar *aa* under *a*.

problem som bara hört namnet *Aamodt* uttalas men inte sett det i skrift och därför söker under *å* i en lista. Den som bara sett det i skrift och inte vet att det uttalas med *å*-ljud letar däremot under *a*.

Sedan har vi ju det faktum att alla *aa* inte är tecken för *å*-ljud. Skall man i en och samma lista företeckna både *Aamodt* och *Aalto*, så tror jag

FRÅGOR OCH SVAR

www.språkrådet.se www.språkrådet.se

Faradays burar och *Faradays burarna*? Mot alla dessa reagerar ju språkkänslan direkt. Dessutom är det väl lite ologiskt att skriva *Faradays* med versal?

Vid en sökning på Google verkar jag inte vara ensam om problemet utan det finns många som tvekar och flera olika lösningar. Personligen skulle jag föredra beteckningen *faradaybur* för att undvika alla problem med genitiv, böjning och versal, men samtidigt verkar *Faradays bur* vara den mer etablerade.

Staffan Vowles

Svar: Visst är en benämning som *Faradays bur* otymplig när den skall böjas. Det är en typisk engelsk ordbildning. Ofta brukar den typen återges med en sammansättning, åtminstone som ett alternativ. Jämför engelska *Pandora's box* och svenska *Pandoras ask*, *Pandora-ask* *pandoraask*.

Bättre vore som du själv föreslår *faradaybur*, som går att böja på alla sätt. Liten bokstav bör det också vara, jämför *dieselmotor*, som uppfanns av *Diesel*.

Vi har varit i kontakt med Terminologicentrum TNC. De kunde konstatera att bruket vacklar, men att skrivningen *Faradays bur* är

vanligast i läroböcker etc. Men även de tycker att *faradaybur* vore en bättre form, rent språkligt.

Birgitta Lindgren

Tattig

I en artikel i Expressen används ordet *tattig* på följande sätt: "Som liberal kan jag tycka att porr är sunkigt och att människorna som är med är tattiga."

Är ett lämpligt ord att använda? I artikeln används det i nedsättande betydelse, och jag undrar om det möjligen har någon koppling till *tattare*.

Adiam Tedros

Svar: Ordet *tattig* är obekant för oss. Men det används mycket på chattar och bloggar. Det är svårt att

Ordet *tattig* används mycket på chattar och bloggar.

uttala sig om ordets lämplighet. Några kan uppfatta det som en variant av *tafflig* eller bara allmänt som ett ord som låter som

det betecknar något dåligt.

Men troligen associerar många till *tattare*. Det ordet uppfattas av de flesta som stigmatiserat, och den grupp som i dag förknippas med det uttrycket vill hellre kallas *resande*. Med den associationen blir *tattig* nedsättande, och alltså olämpligt, eftersom det kan sära en folkgrupp.

Så bäst är att vara försiktig med uttrycket.

Birgitta Lindgren

Skönhetsvårdare

Det behövs ett samlingsord för alla som arbetar inom den allt större branschen skönhetsvård. I stället för att människor tvingas kalla sig *teknologer*, *artister*, *byggare*, *terapeuter* o.s.v. kan *skönhetsvårdare* användas som ett svenskt, värdeneutralt och beskrivande ord på yrket.

Positivt också då det utgår ifrån att alla människor är skönheter ...

Linn Lindström

Svar: Ett utmärkt ord. Vi har hittat några belägg på det på olika håll. Men det förtjänar att puffas för.

Birgitta Lindgren

FRÅGOR OCH SVAR

www.språkrådet.se

www.sprakradet.se

Sundharan?

Vet ni vad *haran* betyder? Jag har varit ute och paddlat i Stockholms skärgård och det finns många öar med benämningen *haran*, t.ex. *Sundharan*, *Högharan*, *Söderharan*, *Måsharan*. Men vad betyder det?

Helena Demsell

Svar: *Har*, *hare* eller *hara* är ett dialektalt ord för stengrund eller skär. Och det är vanligt efterled i ortnamn i Stockholms skärgård, speciellt i formen *-haran*.

Det är inte helt klart vad ordet ursprungligen betydde.

Birgitta Lindgren

Ett choklad

Jag startade en diskussion på ett forum på Internet där jag frågade om folk norr om Skåne sa *ett choklad*. Där jag kommer ifrån, södra Skåne, är det allmänt accepterat att säga så, i betydelsen 'chokladkaka'. Det heter också t.ex. *ett Snickers*.

Jag fick kommentaren "lär dig svenska". Är *ett choklad* dialektalt? Och är det inte

accepterat att tala dialekt i Sverige i dag?

Dan Johansson

Svar: Ja, *ett choklad* för ett stycke choklad är dialektalt. I andra delar av landet säger man inte *en choklad*, utan *en chokladbit* eller *en chokladkaka*, och följaktligen också *en Dajm*, *en Snickers*. Men även i sydsvenskan har man n-genus när man talar om choklad som ämne; man

Valet av grammatiskt genus, alltså om det skall vara *en* eller *ett* är sällan självklart. Varför är *stol* n-ord och *bord* t-ord?

säger t.ex. *mörk choklad*. Att inte acceptera att det finns dialektskillnader är dumt och okunnigt. Vi förstår om du blir arg över nedsättande kommentarer. Visst skall man få tala dialekt.

Valet av grammatiskt genus, alltså om det skall vara *en* eller *ett* är för övrigt sällan självklart. Varför är *stol* n-ord och *bord* t-ord?

Några få ord har växlande genus. Ibland finns en betydelseskilnad. Ordet *fax* är n-genus om apparaten och t-genus om meddelandet. Och det heter *en öl* när man beställer en omgång öl, medan man om drycken som sådan säger *ett*, alltså *ett gott öl*. Ibland finns ingen sådan förklaring. Det kan heta både *en* och *ett test* ('prov, försök'), *en* och *ett intervall*. Ibland finns det dialektala skillnader. I vissa trakter säger man *ett apelsin*, medan man i större delar av landet säger *en apelsin*. Och så har vi ditt exempel med *choklad*.

Så framhärda du med ditt *ett choklad*.

Birgitta Lindgren

Lågtyska och högtyska

Det talas om *lågtyska* och *högtyska*. I vilka delar av Tyskland talades dessa dialekter och när, eller var det bara vissa samhällsgrupper i Tyskland som talade dem?

Willy Olausson, Falun

Svar: *Lågtyska* är en variant av tyska i nordvästra Tyskland, i områdena kring Hamburg, Lübeck med fler platser. Benämningen kommer av att den talades i

FRÅGOR OCH SVAR

www.språkrådet.se www.språkrådet.se

de ”nedre” (d.v.s. plattare) delarna av Tyskland. En äldre benämning är *plattyska*, ibland också *nedertyska*. Fram till trettioåriga kriget på 1600-talet var det ett eget språk med skriftspråk; all stadsförvaltning m.m. utfördes på lågtyska. Sedan gick språket tillbaka och blev en dialekt som fortfarande talas i dag, dock ej så allmänt. Lågtyska är den form av tyska som påverkade svenskan väldigt mycket under senare delen av medeltiden; långt mer än engelskan påverkar svenskan i dag. En förutsättning för det var att lågtyska var så lik svenskan att den tidens

Lågtyska påverkade svenskan väldigt mycket under senare delen av medeltiden.

talare nog bara uppfattade svenskan, danskan och lågtyskan som gradvisa förändringar av samma språk. Ett exempel är ordet för *sten*. På tyska är det *Stein*, som uttalas ungefär /shtain/. Det lågtyska

uttalet snarast /stejn/.

Högtyska kan numera avse två saker: dels den tyska som under medeltiden och början av nyare tiden talades i de mellersta och södra och mer kuperade (högre) delarna av Tyskland, t.ex. kring München, och som kom att bilda grunden för dagens tyska standardspråk, dels just dagens standardtyska i motsats till dialekter.

Olle Josephson

Implementering

Vårt företag håller på att skriva en jämställdhetsplan och där finns en mening som lyder: ”Tydlig implementering av policy och handlings- och verksamhetsplan vid trakasserier hos samtliga medarbetare.”

Jag tycker inte om meningen; vill helst använda ett annat ord än *implementering*. Om man ändå använder ordet, kan man implementera en policy hos medarbetarna?

Lisbeth Olsson

Svar: *Implementering* betyder i sammanhanget ’genomförande’ eller ’förverkligande’ av planer, principer, beslut och dylikt. Ordet är svärbegrip-

ligt och abstrakt, och bör därför undvikas när det finns risk för missförstånd.

Dessutom håller jag helt med dig om att man inte implementerar planerna hos medarbetarna, utan snarare med hjälp av dem.

Rickard Domeij

Förfördela

Frågan gäller *förfördela*. Varför heter det som det gör? Det låter ju som om det skulle betyda att ge någon fördelar, men i själva verket betyder det ju motsatsen, d.v.s. att kränka någon/att göra någon orätt.

Helena Hansen

Svar: Det skall tolkas som ’beröva någon en fördel’. Vi har lånat ordet från lågtyskan.

Förleden *för-* kan ha olika betydelser. Ibland kan den vara negativ och innebära ett berövande, som här. Jämför med *förakta, förföra, förleda*.

Birgitta Lindgren

Tillbaka till Qvarnmon?

LEIF NILSSON

Ortnamnen behöver vårdas. Vunna segrar ser i dag ut att hotas med återinförda namnformer som *Qvarnmon* och konstigheter som *Fairyhills Gård*. Kommunerna har nu mer handlingsfrihet än insikt. Leif Nilsson berättar om ortnamnsvården förr och nu.

När Ortnamnskommittén tillsattes 1902 var det i första hand för att få ordning på ortnamnen i de jordregister som då skulle byggas upp utifrån de gamla jordeböckerna. Syftet var både vetenskapligt och praktiskt. Två år senare inleddes ett samarbete mellan kommittén och dåvarande Rikets allmänna kartverk, och detta har fortsatt – i över hundra år –, under senare tid mellan efterföljarna Språk- och folkminnesinstitutet och Lantmäteriverket. Till att börja med gällde det namnen på generalstabskartan. Det kallades då namnreglering men var starten på ortnamnsvård i egentlig mening,

och behovet av entydighet i olika sammanhang var stort. Både i registren och på kartorna rädde ett enormt virrvarr. Ett och samma namn kunde stavas på ett sätt i jordeboken, på ett annat i postadressen och på ett tredje sätt på kartan.

Ortnamnskommittén fick inleda sin verksamhet med att utarbeta riktlinjer för ortnamnens stavning och form, detta under samma period som den i år ”jubilerande” svenska stavningsreformen (1906) skulle genomföras. Först 1927 kom föreskrifter som ledde till en bestående norm. Ortnamnens stavning skulle följa grunderna i Svenska Akademiens ordlista. Därmed blev det enklare att ersätta gammalstavning med ny stavning. *Qvarnböle* blev *Kvarnböle*, *Wedeväg* blev *Vedeväg*, *Öfverby* blev *Överby* etc. Också det som brukar kallas dekorativ stavning skulle rensas ut, d.v.s. när man ”fyller ut” (särskilt korta) namn med extra bokstäver, t.ex. *Moo*, *Nääs*, *Vij*, *Öhn*.

Andra stavningsändringar var inte

lika självklara, då de principer som kunde härledas ur ordlistan ibland stred mot varandra. Genom Ortnamnskommittén och dess efterföljare Ortnamnskommissionen (1930–1970) utbildades dock en praxis, som innebär att de allmänna kartornas drygt en miljon ortnamn fått en rimligt enhetlig behandling. Ortnamnskommitténs och Ortnamnskommissionens arbete och bedömningar har sammanfattats på följande sätt:

- Ortnamnens stavning följer svenskans allmänna stavningsregler.
- Om en språkhistoriskt felaktig namnform ganska nyligen har kommit in i officiella register eller på kartor utan att ha påverkat det lokala namnbruket, så har man oftast återställt den riktiga namnformen.
- Om en urspårad namnform har mycket gammal hävd, har ingen ändring gjorts.
- Det är inte möjligt eller realistiskt att uppnå absolut likformighet vid stavningen av olika namn med samma ursprung. Dialektala avvikelser godtas till en viss grad, och ibland kan det till och med vara praktiskt för att undvika namndubletter.
- Riksspråkets ändelser har i allmänhet införts i namnformerna.
- Lokalbefolkningens önskemål har tillgodosetts i möjligaste mån.

Bevarandeskydd

Fram till att Ortnamnskommissionens roll 1970 övertogs av Ortnamnsarkivet i Uppsala var ortnamnsvärden en rent språklig angelägenhet, men vid ungefär den tiden började bevarandespekten bli en viktig ingrediens. Detta hängde samman med att den s.k. fastighetsbeteckningsreformen skulle genomföras, och med den riskerade många ortnamn i dä-

varande jordregistret att försvinna. Därefter har kulturhistoriska värderingar varit en integrerad del av ortnamnsvärden i Sverige. I betänkandet *Ortnamns värde och vård* föreslogs en rad åtgärder för ett bättre ortnamnsskydd, bl.a. en ortnamns-lag. Någon lag kom dock inte till stånd. Det mest konkreta resultatet blev att ett ortnamnsråd inrättades vid Lantmäteriverket 1985. Riksdagsmotioner under en rad av år om lagskydd för ortnamn följdes av ännu en utredning, redovisad i *Skyddet av kulturmiljön*. Där behandlades ånyo behovet av föreskrifter till skydd för ortnamn, och man föreslog en hänsynsregel om ortnamn i kulturminneslagen. Begreppet *god ortnamns* utvecklades både i direktiven och i betänkandet. Genom den fortsatta hanteringen har detta etablerats, slutgiltigt i en paragraf i kulturminneslagen 2000, där bestämmelsen om ortnamn fått just rubriken *God ortnamns*. Texten lyder i sin helhet:

Vid statlig och kommunal verksamhet skall god ortnamns sed iakttas. Detta innebär att

- hävdvunna ortnamn inte ändras utan starka skäl
- ortnamn i övrigt stavas enligt vedertagna regler för språkriktighet, om inte hävdvunna stavningsformer talar för annat
- påverkan på hävdvunna namn beaktas vid nybildning av ortnamn, och
- svenska, samiska och finska namn så långt möjligt används samtidigt på kartor samt vid skyltning och övrig utmärkning i flerspråkiga områden.

Namn som godkänts för offentlig kartproduktion skall även i andra sammanhang användas i sin godkända form.

Från språkligt håll ansåg vi att språkriktighetsaspekten hade tonats ned alltför mycket i förhållande till hävden och föreslog underhand vissa omformuleringar för att få bättre balans mellan principerna. Några avgörande förändringar infördes dock inte i själva lagtexten. Däremot kom propositionens författningskommentar att innehålla en formulering som är av stor betydelse i sammanhanget: ”Bestämmelsen innebär att vedertagna regler för språkriktighet i första hand skall följas. Bestämmelsen är inte avsedd att stödja ålderdomliga stavningsformer i allmänhet.” Detta får trots allt betraktas som en viss framgång, och behovet att citera denna passus finns redan och hänger ihop med den kommunala ortnamnsverksamheten.

Kommunernas ansvar

Med lagtextens formulering om ”offentlig kartproduktion” åsyftas i första hand de allmänna kartor som ges ut av Lantmäteriverket och vars namn är språkligt granskade, men även kommunala kartor är offentliga, och dessa har normalt inte fått någon motsvarande granskning. Numera är kommunerna ålagda ansvaret för adresseringen på landsbygden, en verksamhet där ortnamnshantering självfallet är av allra största betydelse. Eftersom flera kommuner har för avsikt att redovisa adressernas ortnamn också på sina kommunala kartor, kan vi få en situation som inte är förenlig med god ortnamnsred. En samordnad ortnamnshantering för alla normerande kartor är av största vikt. I

propositionen kommenteras detta förhållande sålunda: ”Av den anledningen finns behov av riktlinjer till stöd för kommunal namnverksamhet.”

Kommunernas uppgift är gigantisk och i korthet är bakgrunden följande. För att få en helt registerbaserad folk- och bostadsräkning och därmed enorma samhällsbesparingar krävs ett lägenhetsregister, som är mer detaljerat än fastighetsregistret. Detta förutsätter i sin tur att alla bostäder har en så kallad belägenhetsadress, som är ett exakt sätt att ange en geografisk plats utan att använda koordinater. Belägenhetsadresserna innehåller alltid ortnamn. Det är med hjälp av ortnamnen som en belägenhetsadress blir unik och entydig.

Riksdagsbeslut om ett lägenhetsregister för hela landet fattades först i år, men det förberedande arbetet har pågått länge. När Posten i mitten av 1990-talet fränsade sig ansvaret för adressättning (utom postortnamn), lades detta över på våra kommuner, och många satte i gång tidigt och har redan genomfört sitt uppdrag. Till sin hjälp fick de 1998 en svensk standard för belägenhetsadresser. Där förekommer termen *populärnamn*, och det begreppet kom att i många fall hanteras på annat sätt än vad som avsågs. En konsekvens blev att över 50 000 landsbygdsadresser kompletterades med populärnamn. Oftast handlar det om etablerade bebyggelsenamn som finns på de allmänna kartorna, är språkligt granskade och därmed uppfyller kraven för god ortnamnsred. Tyvärr förekommer det också alltför många namn där så inte

En samordnad
ortnamns-
hantering är
av största vikt.

är fallet. Det kan vara alternativa namn som saknar hävd eller är språkligt avvikande på något sätt.

Tillbaka på ruta ett?

Några autentiska exempel visar att vi plötsligt ser ut att vara tillbaka på ruta ett i namnvårdsarbetet. De namn med gammalstavning som vi trodde försvann med stavningsreformen och Ortnamnskommitténs insatser för hundra år sedan dyker nu upp med kommunens godkännande: *Elfvik, Hvarsta, Kaflinge, Qvarnmon*. I fall som *Villa Albatross, Villa Birdie* och *Villa Eagle* har uppenbarligen en golfentusiast fått sina önskemål tillgodosedda. *Fairyhills Gård* utgör i koncentrerad form en provkarta på vad som inte är god ortnamnsd: ett utländskt namn utan hävd med tillägget *gård*, som dessutom felaktigt skrivs med versal.

Den befintliga standarden ses nu över av en teknisk kommitté, som bl.a. undersökt hur beskrivningen av populärnamn behöver ändras eller förtydligas. Där deltar jag som representant för Ortnamnsrådet för att bevaka ortnamnsvårdens intressen. Den reviderade standarden kommer att ha tydliga hänvisningar till lagparagrafen om god ortnamnsd och till den handledning i namnvård som Ortnamnsrådet gav ut 2001.

Självklart är det ett komplicerande faktum att de flesta av våra kommuner kommer att vara helt eller nästan klara med sin adressättning, när den reviderade standarden börjar gälla 2007. Tanken är dock att den skall göra det möjligt att rätta till felaktigheter i fastställda adresser.

Vi får hoppas att det därmed också skall gå att ändra sådana namn som inte är förenliga med god ortnamnsd. Detta är dock helt beroende av intresse, resurser och kompetens hos respektive kommun. Från ortnamnsvårdens sida är vi beredda att lämna all den hjälp som vår tid medger. ■

LITTERATUR

- Benson, Sven: Sydsvenska namnvårdsproblem. I: *Sydsvenska ortnamnsällskapets årskrift* 1971. *God ortnamnsd. Ortnamnsrådets handledning i namnvård*. Ortnamn och namnvård 6. 2001.
- Lagen 1988:950 om kulturminnen m.m., ändrad 2000:265.
- Nilsson, Leif: SOFI och dagens ortnamnsd. I: *Ur SOFI:s värld. Vänskrift till Björn Lindquist den 9 september 2002*. 2003.
- Nilsson, Leif: Svensk ortnamnsd före och efter beteckningsreformen. I: *Namnens dynamik. Utvecklingstendenser och drivkrafter inom nordiskt namnskick*. Handlingar från den trettonde nordiska namnforskarkongressen i Tällberg 15–18 augusti 2003. Red. Staffan Nyström. NORNA-rapporter 80, 2005.
- Nyström, Staffan: *Ortnamnen och kulturminneslagen. Om tolkning och tillämpning av begreppet god ortnamnsd*. 2001.
- Ortnamns värde och vård*. Betänkande av särskild utredare. SOU 1982:45.
- Skyddet av kulturmiljön. En översyn av kulturminneslagens bestämmelser om byggnader och kulturmiljöer, prästgårdar, kyrkstäder och ortnamn*. Slutbetänkande av Kulturarvsutredningen. SOU 1996:128.
- Ståhl, Harry: Ortnamnsd. I: *Bygd och natur*. Årsbok 1966.
- Svensk Standard SS 63 70 03 Belägenhetsadresser – Begreppsmodell*. 1998.

Leif Nilsson är namnvårdskonsulent vid Institutet för språk och folkminnen.

Se över personnamnslagen!

EVA BRYLLA

Kan barn i Sverige heta *Twilight Swedenrose* eller *Proffe Comeback*? Ja, det tycker de myndigheter som uttolkar namnlagen – ibland. För tillämpningen av lagen är inkonsekvent samtidigt som den är rätt hårt styrd. Språketare är bara marginellt inblandade. Eva Brylla efterlyser bättre lagar och mer genomtänkt tillämpning.

De officiella personnamnen, d.v.s. förnamn, mellannamn och efternamn, regleras i Sverige av en namnlag från 1982. Denna lag ersatte en äldre lag från 1963. I 1963 års lag dominerar det allmännas intresse för namnstabilitet, medan 1982 års lag försöker ta hänsyn till individens frihet. Den enskilde skall i så stor utsträckning som möjligt bestämma över sitt eller sitt barns namn.

Det är i sig en god målsättning, även om den på sikt kan innebära stora förskjutningar i svenskt namnskick. Namnförrådet har ju – liksom språket i övrigt – ändrats mycket genom tiderna. Men mindre bra är att lagen tillämpas mycket olika och ofta godtyckligt av instanser med begränsade kunskaper om språk och namn.

Efternamn

Jämfört med den tidigare lagen innehåller namnlagen 1982 nyheter som har medfört stora förändringar i det svenska efternamnsskicket. De rör två problemkomplex: 1) Likhetshinder, 2) Lämplighetskrav.

Likhetsgranskningen är en grundläggande och viktig del i den språkliga bedömningen av namnförslagen. Namnlagens 13 § lyder: ”Som efternamn, vare sig

det är nybildat eller ej, får inte godkännas namn som lätt kan förväxlas med ett efternamn som någon annan enligt lag bär eller har rätt att bära.”

Ansökan om namnbyte eller namnförändring görs hos Patent- och registreringsverket. Om deras beslut går emot sökanden, kan man överklaga i högre instans, Patentbesvärslagen. För prövning i den högsta instansen, Regeringsrätten, krävs särskilt tillstånd.

Patent- och registreringsverket har lagt stor vikt vid likhetsgranskningen, även om man på senare tid kan märka en viss mildring i bedömningen. Även den högre instansen, Patentbesvärslagen, hade länge en liknande inställning till likhetsgranskningens betydelse. Här kan man på senare tid se en klart förändrad inställning i liberalare riktning.

Institutet för språk och folkminnen (före 1 juli Språk- och folkminnesinstitutet) deltar formellt inte i de juridiska besluten, även om jag själv är med som språkexpert när Patentverkets namnenhet möts. Men vid ett par tillfällen har institutet av språkliga skäl överklagat Patentbesvärslagens beslut att trots invändningar om likhetshinder godkänna nybildade namn. Ett av dessa var *Milmark*, som skall jämföras med de existerande efternamnen *Millmark* och *Milemark*. I löpande tal är skillnaden mellan dels *Milmark* gentemot *Millmark*, dels *Milmark* mot *Milemark* alldeles för obetydlig för att namnen skall kunna hållas isär. Man bör bedöma både hur namnet ser ut i skrift och hur det kan uttalas. En skillnad mellan kort och lång vokal kan vara svår att uppfatta, särskilt om följande stavelse börjar med konsonant.

I *Svensk namnbok 1964* analyseras likhetsgranskningen utförligt, och detta ar-

bete ligger till grund för det nuvarande arbetet inom Patentverket. Ärendet *Milmark* togs inte upp i Regeringsrätten, utan Patentbesvärslagens dom stod fast. Denna och liknande domar kan få omfattande konsekvenser för namnskyddet i landet. Inte minst det stora antal människor som bytt från ett vanligt namn med många bärare till ett mera unikt kan bli besvikna, om namnskyddet på detta sätt naggas i kanten.

Ser man till lämplighetskravet var enligt lagen från 1963 huvudregeln för nybildade namns struktur att de ”till bildning, uttal och stavning” skulle stämma överens med ”inhemskt språkbruk”. Denna formulering – i stället för ”svenskt språkbruk” – kom till för att ta hänsyn till de finsk- och samisktalande befolkningsgruppernas behov att kunna få släktnamn som överensstämmer med deras språkbruk. I samband med internationaliseringssträvanden har formuleringen ändrats i lagen 1982. I stället står att som nybildat namn inte får ”godkännas namn som till bildning, uttal eller stavning har en sådan språklig form att det inte är lämpligt som efternamn här i landet” (12:1 §). Denna ändring kom till stånd trots kritik från Patentverket, dess språkexpert och Svenska språknämnden (numera Språkrådet). Formuleringen har resulterat i en snabb förskjutning av det svenska efternamnsskicket. Den ger utrymme för olika tolkningar och kan därför få till följd att det svenska efternamnsskicket helt förändras.

Ibland har lämplighetsbedömningen rört sig om efternamn som inte direkt vållar uttalssvårigheter men som till sin struktur starkt avviker från svenskt efternamnsskick. Exempel på sådana är *Lamagia* och *Lebelia*. Ett ännu djupare ingrepp

i svenskt efternamnsskick representerar godkännandet av namn som till sin bildning är helt osvenska, t.ex. *Beachman* och *Mortaigne*. Ett mer eller mindre engelskt uttal förutsätts för *Beachman* – före namnbytet hette personen *Strandman*. Det har riktats invändningar från språkvetenskaplig synpunkt mot att Patentbesvärserätten godkänt de två namnen. Regeringsrätten tog upp fallen till prövning och fastställde Patentbesvärserättens dom.

Godkännandet av *Beachman* och *Mortaigne* som nybildade efternamn har banat väg för liknande nybildningar, d.v.s. efternamn som uppenbart är bildade av engelska och franska namnelement: *Melkemichel*, *Seedhill*, *Newson*, *Swedenrose*, *Sandwood*, *Bonfils*, *Skywolf*, *Goldenstone*, *Beckenridge*, *Lovecraft*, *Carttenridge*, *Longyard*, *Comeback*, *Eaglewing*, *Hearthly*, *Dreamin*, *Flowerland* och *Coldwind*.

På liknande sätt har namn bildade av för svenskar okända namnelement på senare tid godkänts: *Tatrina*, *Barnosho*, *Barlivo*, *Shahho*, *Farhikhtab*, *Shirazimohager*, *Rowshanravan*, *Bintkacimé* och *Alzangna*. (Vissa av dessa namn är nybildade, medan andra går tillbaka på utländska namn.)

Invandringen sätter alltså spår i det svenska efternamnsskicket. Integrering av nya namnelement är självfallet befogad. Men den bör ske under samma villkor som normal språklig utveckling. Myndigheterna borde inte ha styrt utvecklingen alltför mycket genom administrativa åtgärder och beslut som bygger på en godtycklig tolkning av namnlagen. En för-

nuftig tillämpning av gällande lag kunde ha öppnat för en integrering av främmande namnelement på sikt och förhindrat nyskapade namn som helt avviker från gängse namnsskick.

Till efternamnsproblemen kan man också räkna mellannamnen. Termen *mellannamn* introducerades i lagen 1982 och motsvarar det som i den äldre lagen från 1963 kallas *tilläggsnamn*. Mellannamnet är till sitt ursprung ett efternamn som är placerat mellan förnamn och efternamn, t.ex. *Kristina Lindman Karlsson*.

Det har visat sig att de flesta människor i Sverige har svårt att hålla isär mellannamn och efternamn. Situationen underlättas inte heller av det faktum att mellannamn och efternamn i olika myndigheters

register brukar sammanföras under rubriken *efternamn*. En person som bär mellannamn registreras alltså på det första namnet, mellannamnet, trots att detta är det minst betydande i den officiella namnidentiteten. Reglerna för möjligheten att bära mellannamn är också svåröversämbeliga. Så exempelvis förvånas många över att makar som bär olika efternamn inte korsvis kan bära varandras efternamn som mellannamn.

Reglerna borde förenklas. Det kanske är dags att följa den danska namnlagen. Den likställer mellannamnet med efternamnet, så att människor kan använda sina mellannamn som efternamn.

Förnamn

Enligt 34 § i personnamslagen får som "förnamn inte godkännas namn som kan

Beachman och Mortaigne har banat väg för liknande nybildningar.

väcka anstöt eller kan antas leda till obehag för den som skall bära det eller [...] som av någon annan anledning uppenbarligen inte är lämpligt som förnamn”.

Föräldrar anmäler i dag till skatteverket vilket namn ett barn skall ha. Handläggarna på de lokala skattekontoren är de första att avgöra om ett namn skall godkännas eller ej. Om skatteverket inte godtar namnet, kan föräldrarna överklaga beslutet till länsrätten och sedan till kammarrätten. Om förslaget inte går igenom i dessa instanser, återstår prövning i Regeringsrätten. Den juridiska bedömningen har varit tämligen subjektiv, och godtycklighet har i många fall fått råda.

Förkortade namn som *G:son*, *L:son*, *Lson*, har fått avslag. Däremot har *Jison* godkänts, som enligt den juridiska bedömningen ”inte [är] av påtaglig efternamnstyp”. Regeringsrätten har också i en dom godkänt förnamnet *C:son*. Att det innehåller ett skiljetecken, som framstår som främmande för förnamn, gör inte att Regeringsrätten betraktar det som olämpligt.

Förnamn med smeknamnskaraktär såsom *Bebben*, *Blomman*, *Liljan*, *Proffe*, *Ummis* har godkänts. Däremot har *Bajen* och *Myran* avslagits. I något fall kan avslaget bero på att namnet är registrerat varumärke.

Namn som är främmande för svensk namnstruktur har ofta avslagits, t.ex. *Ikea*, *Nico Decibel*, *Mayday*, *October*, *Wit'stryder*, *Zkyler*. Däremot godtas namn som *Junior*, *Mig*, *Modesty*, *Skylar* (jfr *Zkyler* ovan), *Summercloud*, *Texas*, *Tiger* och *Twilight*.

Utifrån ett språkligt perspektiv är be-

dömningsgrunderna ibland oklara. Exempelvis *Junior*, som blivit godkänt som förnamn, är snarast en personbeteckning som felaktigt har antecknats som förnamn. I England kom det att användas som förnamn under 1960-talet och början av 1970-talet, vilket antagligen berodde på att engelska föräldrar missförstått det amerikanska bruket att använda *junior* och *senior* för att åtskilja t.ex. far och son med samma namn. I det aktuella fallet hade man valt namnet till en pojke ”emedan han skulle ha fötts i juni”.

Ett märkligt resonemang förs av en kammarrätt, som godkänner namnet *Mig* för en liten pojke: ”Pronomen förekommer således som förnamn för både män och kvinnor.”

Man exemplifierar med namn som *De*, *Du*, *Han*, *Hon*, *Min*, *Mina*, *Vi*, som man hämtat ur *Förnamnsboken*. Sådana namn är naturligtvis inte bildade av svenska pronomen utan är smekformer eller har sitt ursprung i andra språk.

Det vanligaste skälet att inte godkänna ett förnamn är att namnet har en påfallande efternamnskaraktär. Man hänvisar till förarbetena som låg till grund för lagen 1963 och lagen 1982. Här sägs uttryckligen att släktnamn inte längre får ges som förnamn. Bestämmelsen tillkom för att hindra ett rådande bruk att tillägga moderns efternamn som förnamn. Förnamn som inte godkänts är t.ex. *Alford*, *Amundsen*, *Björndal*, *Ernedotter*, *Höije*, *Höst*, *Lekander*, *Silfverstråhle*.

Däremot godkändes *Beck* som förnamn. En kammarrätt skriver att det ”inte [kan] anses att ... Beck är av påtaglig ef-

Den juridiska bedömningen har varit tämligen subjektiv

ternamnstyp". För en namnforskare är detta obegripligt. Bredvid de vanliga sammansatta släktnamnen av typen *Lindberg*, *Bergström* finns en talrik grupp enkla namn, t.ex. *Beck*, *Bäck*, *Dahl*, *Strand*, *Löv*. I vissa fall har sådana bildats till ortnamn, t.ex. *Beck* av *Västanbäck*, *Dahl* av *Dala*. Ett namn som *Beck* kan alltså inte jämföras med namn som *Nick*, *Huck* och *Jack*, vilka är smek- eller kortformer bildade till förnamn.

Rättsprocessen är uppenbarligen förvirrad. Jag efterlyser en samlad bedömning där också språk- och namnforskare deltar. Man kan jämföra med Danmark och Finland. I Danmark innehåller namnlagen en passus om att som förnamn bör inte användas ett namn som inte är ett egentligt förnamn eller som kan bli till förfång för barnet. I Danmark låter man inte dessa avgöranden ske på det lokala planet, utan Kirkeministeriet sänder med jämna mellanrum ut en lista över godkända förnamn, som utarbetats i samråd med Institut for Navneforskning vid Köpenhamns universitet.

I Finland finns Justitieministeriets namnämnd, som förutom jurister har medlemmar med insikter i namnforskning. Nämnden har till uppgift att tolka lagen och garantera att den tillämpas lika i hela landet.

Den nya lagen har varit i bruk i över tjugo år. Att namnbeståndet ändras med tiden är helt i sin ordning. Vi har under skilda skeden av vår historia lånat in utländska namn eller fått in dem genom invandring, och så småningom har de införlivats och bildat nya mönster. Integrering av främmande namnelement är helt befo-

gat. Det bör dock ske under samma villkor som normal språklig utveckling, d.v.s. successivt och stegvis. Från språkvetenskapligt håll har ställts frågan om inte myndigheterna i alltför hög utsträckning har styrt utvecklingen av namnlagens tillämpning genom administrativa åtgärder och beslut som bygger på en godtycklig tolkning av namnlagen. Språk- och folkminnesinstitutet skrev 2004 till Justitiedepartementet och efterlyste en översyn av namnlagen. Vi framhöll behovet av ett större inflytande från språk- och namnexpertis. För förnamnen behövs dessutom ett centralt organ som kan tolka lagen och garantera att den tillämpas lika i hela landet. ■

LITTERATUR

- Brylla, Eva: The Swedish Personal Names Act 1982 and the impact of its interpretation on the surname stock. I: *Studia anthroponymica Scandinavica* 23, 2005.
- Brylla, Eva: *Ursäkta, hur var namnet? Personnamn i praktiskt bruk*. Bombus, 2002.
- Förnamnsboken. De 10 000 vanligaste förnamnen*. 3 utökade och reviderade uppl. Red. av Sture Alén, & Staffan Wählin. 1995.
- Svensk namnbok 1964 till vägledning vid val av nya släktnamn*. Kungl. Patent- och registreringsverket. 1981.
- Williams, Henrik Bruun: Mellannamn. I: *Namn. Hyllningsskrift till Eva Brylla den 1 mars 2004*. Namn och samhälle 15. Uppsala universitet 2004.

Eva Brylla är docent i nordiska språk och chef för namnavdelningen vid Institutet för språk och folkminnen i Uppsala samt språklig rådgivare åt Patent- och registreringsverkets namnenhet. Hon medverkade i Språkvård 2000/4 med en artikel om almanackans nya namnlängd.

Institutet för språk och folkminnen

Sedan den 1 juli har Svenska språknämndens personal och verksamhet gått över till *Språkrådet*. Språkrådet är språkvårdsavdelningen inom *Institutet för språk och folkminnen*, en statlig myndighet som tidigare hette Språk- och folkminnesinstitutet.

Vid sidan av Språkrådet i Stockholm finns Institutet för språk och folkminnen i Uppsala, Umeå, Lund och Göteborg. Institutet vårdar stora samlingar av dialekter, namn och folkminnen och forskar mycket inom dessa områden. (*Folkminnen* är en samlande beteckning för folklig diktning, tro och sed – från bröllop till grötrim och spökupplevelser.) Institutet har en omfattande bokutgivning, ofta med kombinerad lokalhistorisk och språklig inriktning. År 2003 kom det stora Svenskt ortnamnslexikon där över 6 000 svenska namn på städer, byar, sjöar och andra platser förklaras. För närvarande pågår arbete med ett svenskt dialektlexikon. Institutet har också sedan länge ägnat sig åt språkvård, närmare bestämt vården av ortnamn och personnamn.

Med den nya organisationen har alltså svensk språkvård samlats inom en myndighet. Den första paragrafen i regeringens nya instruktion till myndigheten lyder:

”Institutet för språk och folkminnen

är central myndighet på språkets område. Myndigheten har till uppgift att bedriva språkvård och på vetenskaplig grund öka, levandegöra och sprida kunskaper om språk, dialekter, folkminnen, namn och språkligt burna kulturarv i Sverige. Myndigheten skall bedriva forskning samt delta i internationellt samarbete inom sitt verksamhetsområde.”

Regeringens instruktion betonar också att Institutet för språk och folkminnen även ska arbeta med minoritetsspråken. Ja, det ska till och med ”samla kunskap om och följa användningen av samtliga språk i Sverige”. Eftersom också Sverigefinska språknämndens personal och verksamhet överfördes till Institutet den 1 juli, kan man säga att den nya myndigheten redan har erfarenhet av arbete med finska. Men de andra språken är en ny uppgift. Till en början satsar Institutet främst på att bygga ut arbete med romani, teckenspråk och meänkieli (tornedalsfinska). Verksamheten med teckenspråk och romani förläggs till Stockholm medan meänkielisatsningen sker i Umeå.

Institutet för språk och folkminnen har sitt huvudkontor i Uppsala. Generaldirektör för myndigheten är Björn Lindquist. ■

Gratis men tunt?

Medievanorna har förändrats under de senaste åren, bl.a. genom gratistidningar, Internet och ny teknik som mer eller mindre automatiserade språkgranskningsprogram. Själva språket, speciellt då tonen och tilltalet, har också ändrats. Hur det närmare ser ut och hur språkvården skall ställa sig till det behandlades på det årliga nordiska språkmötet på Island 2006. Medieforskaren Eva Harrie talade om en medieexplosion och såg gratistidningarna som positivt för läslusten. I agrarsamhället berodde den språkliga variationen på geografin, i industrisamhället på social klass, och i nätverkssamhället på medierna, sade den danska forskaren Stig Hjarvard. Jan Svensson, som specialiserat sig på mediespråket, beskrev en utveckling som innebar en förtunning av innehållet. De flesta av föredragen kommer i årsskriften *Språk i Norden 2007*.

Birgitta Lindgren

Klarspråkstestet ger besked

Nu finns en ny version av Klarspråkstestet på vår webbplats. Med hjälp av det kan du som skriver beslut och liknande undersöka hur begripliga

dina texter är. Klarspråkstestet är ett interaktivt självbedömningstest. I anslutning till varje fråga får du råd och tips om hur du kan bearbeta texten och många textexempel. När du har svarat på alla frågor klickar du på knappen "Visa resultatet" och får då ett omdöme om texten och förslag på hur texten kan bearbetas för att bli bättre.

Eva Olovsson

Uum

Så kan man stava till det välvilliga, instämmande ljud som vi numera kan höra från hallåor och programledare i radio och tv i övergången från ett inslag till ett annat. Åke Jonsson, tidigare radiospråkvårdare, nämnde detta fenomen på det nordiska språkmötet med temat mediespråk. Och

När man väl lagt märke till uum, hör man det jämt.

han har rätt när han sade att när man väl lagt märke till det, hör man det jämt. Säkerligen är det ett led i intimiseringen av det offentliga samtalet.

Birgitta Lindgren

NOTERAT

Kanon?

Kanondebatten mullrade i somras. Som åtskilliga mediala debatter tog den upp många frågor på en gång. Man kan försöka ta dem en efter en:

Ökar språkfärdigheten om man läser mycket? Ja, kan man svara, nästan reservationslöst. Många undersökningar visar att skolelever som läser mycket skönlitteratur, i skolan eller annorstädes, utvecklar sin skrivförmåga bättre än andra.

Ökar språkfärdigheten särskilt mycket om man läser klassisk svensk skönlitteratur? Tveksamt. Det finns många goda skäl att läsa Strindberg och Lagerlöf, men ingen har visat att det sätter bättre fart på 15-åringars skrivande än exempelvis Marie Hermanson eller Guillou.

Stärks integrationen om alla läser samma klassikerurval i skolan? Det har vi ingen aning om. Men återigen kan det finnas andra skäl att ge alla chansen till närkontakt med Bellman och Stagnelius.

Går det att göra upp en lista på verk som ska läsas i skolan? Ja, det har man gjort tidigare, fast i form av en

lång förslagslista att välja i efter intresse och behov. Det kan fungera.

Går det att enligt dansk modell lista de klassiker som är essensen av svensk litteratur? God kulturpolitik, yttlig sällskapslek eller mossig nationalism?

Vi säger som i de gamla folkrörelseprotokollen: Diskussionen fick utgöra svar på frågan.

Olle Josephson

Grynvälling och linssoppa

På ett svenskt-finsk översättarseminarium som hölls i mitten av september tog Camilla Frostell upp problemet med trohet till originalet. Ibland måste man avvika, som t.ex. när *linssoppnan* blev *grynvälling* i den första bibelöver-

Sedan 1917 står det *linssoppa*, eftersom grynvällingen försvunnit.

sättning, eftersom linssoppa var en obekant maträtt i Sverige förr i tiden och t.o.m. kunde låta förnämt. Men sedan 1917 står det *linssoppa*, eftersom grynvällingen försvunnit från våra matbord. Birgitta

Englund Dimitrova hade med hjälp av skrivlogg i datorn kunnat följa hur några vana och mindre vana översättare arbetade. Alla verkar först ha formulerat en ordagrann översättning. Sedan var det olika hur man bearbetade den. Somliga tänkte länge och skrev sedan ned det uttänkta och var nöjda. Andra tänkte kortare tid och gjorde många revideringar.

Birgitta Lindgren

Tjuvlyssnat

Det anses ofint att tjuvlyssna, men det gör folk i alla fall. Nu finns det en webbplats för detta: www.tjuvlyssnat.se. Samtalen är ibland vanvetligt roliga, och man får en god inblick i hur vi faktiskt pratar.

Birgitta Lindgren

Parallellspråkighet

Vi behöver satsa både på god engelska och god svenska som parallella vetenskapsspråk. Det sade universitetskanslern Sigbrit Franke när hon öppnade en konferens på Södertörns högskola den 7 september om engelska och svenska på högskolan. Hon förespråkade också en obligatorisk, fyllig svenskspråkig sammanfattning i avhandlingar på engelska.

Uppenbarligen börjar universitetsvärlden att vakna i denna viktiga fråga. Flera universitet och högskolor rapporterade om arbete med principiella riktlinjer för språkval. På konferensen deltog också nyckelpersoner som ordföranden i Riksbankens jubileumsfond, Eva Österberg, och Stockholms universitets rektor, Kåre Bremer. Alla var i stort sett överens om vikten av parallellspråkighet, både svenska och engelska.

Se också Kerstin Noréns artikel i detta nummer av Språkvård.

Olle Josephson

Lagen

Det går trögt med en allmän lag om svenska som Sveriges huvudspråk. Ett utredningsdirektiv lär ha cirkulerat i början av sommaren, men stoppades undan när valrörelsen började. Om och hur den nya regeringen tänker lagstifta, vet vi inte. Men man kan påminna om att i den parlamentariska utredningen *Mål i mun* (SOU 2002:27) var representanterna för alla riksdagspartier överens om ett lagförslag. När riksdagen röstade hösten 2005 var det bara kvittningssjabbel som förhindrade en majoritet för språklag.

Olle Josephson

DEBATT

Engelska är bättre, ibland

KERSTIN NORÉN

Engelska för forskningen, svenskan för forskningsinformationen och båda språken för undervisningen. Så menade Kerstin Norén i en artikel i Språkvård 2006/1 om språkval på universitet och högskolor. I Språkvård 2006/2 fick hon svar i två artiklar från Uppsala universitet, som förespråkade parallellspråkighet: engelska och svenska ska kunna samsas inom samtliga områden. Här återkommer Kerstin Norén med en replik.

Det är förstås idealiskt om två eller flera språk kan förekomma inom alla domäner i ett samhälle som vill att dess språkbrukare dels alltid ska kunna använda sitt modersmål, dels kunna kommunicera, inom och utom landet, också

med högsta möjliga antal personer som använder andra språk.

Men parallellspråkighet har naturligtvis ett pris; det är dyrare att upprätthålla flera språk i ett samhälle, i både pengar och tid. Olika verksamheter är olika känsliga för kostnader, och verksamhetsledningen ansvarar för att välja hur mycket man satsar för att upprätthålla ett ideal på bekostnad av andra, konkurrerande behov.

Ett av de allra viktigaste skälen till val av språk för olika verksamheter är hur kvaliteten i produkten påverkas. När det gäller verksamhetstypen forskning använder parallellspråkighetsförespråkarna ofta argumentet att forskning som utförs och presenteras på forskarens modersmål ger den bästa kvaliteten, såväl för forskningen som för utbildning och forskningsinformation. Även om det ligger mycket i det-

ta, kan bättre kvalitet ofta uppnås på andra sätt. Detta tema utvecklas i den här artikeln.

Lärosätenas uppdrag

I Sverige har högskolor och universitet tre uppdrag från riksdagen: forskning, utbildning och samverkan med det omgivande samhället. Det uttalade kravet på lärosätena är att bedriva dessa verksamheter så effektivt som möjligt, och det övergripande målet, inte minst för lärosätena själva, är att göra det med så hög kvalitet som möjligt.

De enskilda lärosätena och de anställda är fria att definiera de åtgärder de menar leder till god effektivitet och hög kvalitet. De kan exempelvis profilera sig som ett universitet som arbetar hårt med språklig kvalitet, anstränga sig extra som fakultet eller institution för att använda mycket svenska eller engelska inom ett visst område som man menar behöver utvecklas just på det språket för att bättre forsknings- eller utbildningskvalitet ska uppnås o.s.v. Men språkvalet ska alltid vara betingat av vad som bäst gynnar verksamhetens effektivitet och kvalitet, d.v.s. de överordnade mål som riksdagen har bestämt för högskolevärlden.

Som privatperson och medborgare är man dessutom underställd generella riksdagsbeslut. Ett sådant är riksdagens beslut från 2005 om att svenskan ska vara ett komplett och samhällsbärande språk. Landets lärosäten har naturligtvis en viktig roll att spela i detta sammanhang, t.ex. genom att formulera språkpolicyer som redovisar argumenten för att också använda svenska inom sina verksamhetsområden. Men valet av språk måste vara forskarens eget, bl.a. av det skälet att svenska högskoleforskare enligt Högskolelagen

(Kapitel 1, paragraf 6) har rätt att "fritt publicera" sina forskningsresultat, vilket torde inkludera rätten att välja vart man sänder sina bidrag och därmed på vilket språk man väljer att publicera sig.

I det följande utvecklar jag argumenten för språkval inom forskningen, eftersom min artikel i *Språkvård* 2006/1 lett till en debatt om just detta. I den förra artikeln argumenterade jag för att internationellt samarbete är den starkaste kvalitetsdrivaren inom forskningen. Samarbetet måste i dag främst ske på engelska, och rationalitetsskäl talar för att man som forskare inte gör ett dubbelarbete genom att också skriva på svenska. Artikeln har lett till två motinlägg i *Språkvård* 2006/2 från parallellspråkighetsförespråkare vid Uppsala universitet, till förmån för svenskan, dels från Karin Carlson och Sven Halldin vid Naturvetenskapliga fakulteten, dels från Björn Melander och Mats Thelander från Humanistiska fakulteten.

Men först kan det vara värt att fundera över vad som närmare bestämt menas med parallellspråkighet. Är det verkligen så att precis alla vetenskapliga skrifter ska förekomma på minst två språk? Eller kan t.ex. en forskare välja, så att vissa bidrag skrivs på svenska och andra på engelska?

I *Språkvård* 2005/1 skriver Svenska språknämndens chef, Olle Josephson, följande på ledarsidan om parallellspråkighet:

Ordet står för ett enkelt och eftersträvarsvärt faktum: två eller flera språk ska kunna används parallellt inom ett område. Naturvetenskapliga forskningsrapporter ska skrivas både på svenska och engelska; [...] Inte så att språken brukas i samma omfattning. Engelskan är ofrånkomligen domine-

rande skriftspråk inom teknik och naturvetenskap, också i Sverige [...]. Men svenskan ska inte vara obrukbar som vetenskapsspråk [...].

Om det är detta senare saken gäller kan jag inte se några större problem inom svensk forskning. Visserligen finns det inom många vetenskapliga områden i dag knappast några svensk-språkiga publikationer, i varje fall inte med något större meriteringsvärde, men om man anser att viss forskning behöver publiceras på svenska för t.ex. undervisningens och forskningsinformationens skull, så har man i stort sett alltid en institutionsserie att tillgå; om inte är en sådan lätt att skapa. Det krävs emellertid ändå resurser att skriva flera versioner av en text, och argumentet för att göra en sådan effektivitetsförlust skulle vara att kvalitetshöjningen blir stor. Låt oss därför se lite närmare på kvalitetsargumentet.

Kvalitet

Melander och Thelander uttrycker en oro för kvaliteten på själva forskningen när den inte utförs på modersmålet:

”Gemensamt för alla vetenskapsområden är att själva den kreativa forskningsprocessen ger bättre precision och större utbyte om den utförs på forskarens eget modersmål” (Språkvård 2006/2, s. 40).

Minst tre kommentarer till detta citat är på sin plats. För det första bortser man

från forskarens möjlighet att lära sig ett andra- eller tredjespråk på excellent nivå, för det andra har bara ungefär 75 % av alla nu i Sverige verksamma forskare svenska som modersmål och för det tredje, och viktigaste, så finns det andra medel än elaborerad modersmålsanvändning att uppnå ”bättre precision och större utbyte” med sin forskning, nämligen att delta i en internationell diskussion. Många forskningsämnen är i dag så smala att man inte har tillräckligt många att bryta sina idéer mot i Sverige eller Norden. Genom utbyte med fler kollegor runt om i världen mejlas idéer fram i en kritisk diskussion mellan många fler kompetenta kolleger. Oavsett själva materialet för forskningen, som kan vara mer eller mindre nationellt,

Forskare måste bidra till att hålla svenskan levande.

regionalt eller lokalt, t.ex. ”kvinnonamnens böjning i fornsvenskan” (Språkvård 2006/2, s. 40), bör åtminstone övergripande teori-, metod- och resultatfrågor kontinuerligt diskuteras med forskare från andra länder. Valet mellan den höga kvaliteten en god modersmålsanvändning respektive en vetenskaplig dialog med forskare i andra länder kan ge måste emellertid i varje enskilt fall vara forskarens eget. När en sådan frihet råder kommer tyngdpunkten i användningen av det ena eller andra språket att variera mellan olika ämnesområden, men engelskan kommer att dominera inom allt fler. Jag är övertygad om att inom de flesta ämnen är detta den viktigaste vägen till hög kvalitet; undantaget är möjligen ämnen där dels just det svenska språket står i fokus, dels tillräckligt många kolleger finns bland talare och

läsare av något skandinaviskt språk. Men även då måste alltså forskningsresultaten med jämna mellanrum spridas på engelska.

Från naturvetarhåll tycks det viktigaste argumentet för forskning på svenska vara det kontinuerliga behovet av nya svenska termer och svensk språkdräkt för undervisning och för forskningsinformation. Carlson och Halldin verkar egentligen inte vara så oroliga för att själva forskningens kvalitet försämras av att svenska naturvetenskapliga forskare mestadels använder engelska. Däremot argumenterar de, liksom nordisterna Melander och Thelander, för att forskare måste vara involverade när svenska ekvivalenter till engelska termer, och överhuvudtaget en svensk språkdräkt, skapas för att användas i utbildning och forskningsinformation. Jag är helt överens med dem i den frågan, även om jag i det senare fallet också vill plädera för samarbete med professionella informatörer o.d. (som inte alltid är lika övertygade om nödvändigheten av termer som forskare är). Men det betyder ändå inte att själva forskningen måste utföras och presenteras på svenska; transformeringen till svensk språkdräkt kan ju göras i samband med omarbetningen till de två andra genrerna. (I detta avseende avviker min åsikt delvis från Göteborgs universitets språkpolicy, där det står att "Svenskt fackspråk skall vårdas och utvecklas för att vetenskap skall kunna kommuniceras till icke-specialister. Universitetet skall eftersträva att inom samtliga vetenskapsområden använda en adekvat terminologi på svenska.")

Universitetens uppgift

Utarbetandet av språkpolicyer vid universitet i de nordiska länderna är ett konkret

uttryck för att oron för de inhemska språkens minskande användning delas av många inom universitetsvärlden. Jag tycker att det är utmärkt om forskare frivilligt medverkar till att hålla svenskan levande inom sina forskningsområden; förhållningssättet att vilja ta ansvar för nationalspråket kan säkerligen vara ganska utbrett i en idédriven organisation som universitet utan att behöva motiveras ytterligare. Samtidigt saknas svenskan på den lista över 30 språk som regeringen tycker att det är särskilt viktigt att åtminstone något universitet i landet tar särskilt ansvar för, medan t.ex. engelska, finska och norska ingår i listan. I remissvaren från några av de stora universiteten, inklusive Göteborgs, påpekas att detta är en brist; det finns alltså från universitetshåll en önskan om att ta särskilt ansvar för svenskan, som modersmål, som andraspråk och som främmande språk, gärna med lite extra resurser, förstås.

Forskarens valfrihet när det gäller publikationsspråk återfinns i den språkpolicy som nyligen utarbetats för Oslo universitet, se www.uio.no/om_uio/innstillinger/06/sprakpolitikk/. I övrigt pläderar man i den språkpolicyen starkt för parallellspråkighet. Policyen har föregåtts av en omfattande attitydundersökning bland lärare och studenter och erbjuder mycket intressant och för norska språket positiv läsning.

Den språkpolicy som antogs av styrelsen vid Göteborgs universitet i juni 2006 liknar i mycket Oslo universitets, även om den är mer kortfattad (och också berör fler språk än svenska och engelska). Bland annat ingår i Göteborgs universitets språkpolicy att alla avhandlingar på engelska ska innehålla en sammanfattning på svenska och vice versa. Valfriheten när det

gäller publiceringsspråk gäller för etablerade forskare, men alltså inte helt och hållet för doktorander. Nydisputerade på svenskspråkiga avhandlingar uppmanas dessutom att publicera sig på engelska i artikelform, just på grund av möjligheterna till en bredare kvalitetsgranskning i ett internationellt sammanhang, och universitetets etablerade forskare uppmanas att "ha ambitionen att bidra till den internationella forskningsmiljön genom att publicera sig på engelska och andra relevanta språk samt delta i internationella konferenser".

Den göteborgska policyn omfattar också idealet att vi ska ha god vetenskaplig standard på såväl svenskan som engelskan. I den handlingsplan som utarbetas under hösten kommer en arbetsgrupp att precisera resursbehovet för de insatser som arbetet med att uppnå detta ideal innebär. För att motivera forskarna för den extra arbetsinsatsen, liksom universitetets styrelse om de extra medlen, måste

man använda kvalitetsargument, och dessa pekar, som vi sett ovan, åt olika håll i språkvalsfrågan för forskningens del. Men tillgång till två goda, vetenskapliga språk gör att valet av publiceringsspråk åtminstone inte blir en fråga om bristande kompetens i något av dem. Det slutliga valet av språk kan då i hög grad grundas på inomvetenskapliga kvalitetshänsyn. Och svenska kommer säkert inte att bli "obrukbart som vetenskapsspråk". ■

WEBBADRESSER:

www.uio.no/om_uio/innstillinger/06/sprakpolitikk/ (språkliga riktlinjer för Oslo universitet)
<http://regelboken.adm.gu.se> (gå via Centrala styrdokument, sedan Internationalisering)

Kerstin Norén är docent i svenska språket och prorektor för Göteborgs universitet. Hennes tidigare inlägg publicerades i Språkvård 2006/1 under rubriken "Universiteten väljer språk".

Akademien normerar mer

BIRGITTA HENE

Den nya upplagan av Svenska Akademiens ordlista ger bättre vägledning än sina föregångare. Den är mer normerande och kan ibland till och med avråda från en del ord. Skriv gränssnitt, inte interface! Birgitta Hene gör en systematisk genomgång av den nya ordlistan.

I april i år kom den trettonde upplagan av Svenska Akademiens ordlista, SAOL 13. Den gavs med rätta stort utrymme i medier och diskuterades både i tidningsartiklar och personliga bloggar. Diskussionerna gällde framför allt urvalet av uppslagsord men ibland även stavning och böjning av enskilda ord.

SAOL 13 inleds med ett förord av ständige sekreteraren Horace Engdahl, och därefter redogör redaktörerna i avsnittet Inledning (ca 30 sidor) för förändringar som genomförts i den nya upplagan och för vilka uppgifter som ges i ordartiklarna. Efter dessa förtexter följer själva ordlistan, som omfattar 1 130 sidor. Antalet uppslagsord anges inte i förtexterna men är ca 125 000.

Redaktörer för SAOL 13 är Martin Gellerstam (huvudredaktör) och Sture Berg. I redaktionen ingår också Emma Sköldberg, Daniel Berg och Christian Sjögren vid Göteborgs universitet. Svenska Akademiens språkkommitté har behandlat principiella frågor.

Förtexterna är tydliga i fråga om ordbokens syfte och funktion. Svenska Akademiens ordlista är ett referensverk över nutida svenska och i första hand avsedd att användas som hjälpmedel när man skriver, en produktionsordbok för orden i skrift. Fokus ligger på stavning och ordböjning samt ordbildning, men även uppgifter om uttal, bruklighet och betydelse ges. Däremot anges inte några speciella användare, vilket får tolkas som att i princip alla som kan läsa svensk text och som skriver på svenska skall kunna ha nytta av SAOL 13. Grundläggande kunskaper om regelbundenheter i svenskans språkstruktur förutsätts dock.

En ny upplaga av SAOL innebär alltid en uppdatering av uppslagsorden, men i SAOL 13 är förändringarna enligt förtexterna de största sedan efterkrigstidens upplaga 1950. Ca 10 500 nya uppslagsord

har tillkommit, och ca 5 500 uppslagsord i den närmast föregående upplagan (SAOL 12 från 1998) har uteslutits. Redaktionen har samkört SAOL 12 med bland annat Språkbankens textdatabaser och identifierat ord som bör komma med respektive uteslutas i den nya upplagan. Sökningar har även gjorts via Google. Textdatabaserna är omistliga i modernt lexikografiskt arbete, men det är också viktigt att de består av ett brett utbud av texter. Som exempel vill jag peka på ett ämnesområde som är underrepresenterat i SAOL 13, nämligen skönhetsvård. Många frekventa och etablerade ord inom detta område saknas. Hit hör *ansiktskräm* och *ögonkräm* (trots att SAOL 13 är mycket generös med sammansättningar) och nyare lånord som *bodylotion* och *concealer* (trots att SAOL 13 inkluderar ett stort urval lånord inom olika områden). Förklaringen är sannolikt den att textdatabaserna inte innefattar tidningar med denna specialitet.

Ett mindre urval exempel på nytillkomna ord listas på SAOL:s webbplats (<http://spraakdata.gu.se/saol>). Webbplatsen har också en fullständig förteckning över de ord som uteslutits i den senaste upplagan. Enligt min bedömning finns det endast i undantagsfall anledning att ifrågasätta uteslutningarna.

Principiella nyheter

I SAOL 12 genomfördes två genomgripande förändringar: absolut alfabetisk ordning för uppslagsorden och markering av uppslagsordens morfologi (ordleder). Dessa förändringar har behållits i SAOL 13, och jag återkommer kortfattat till dem nedan.

De viktigaste principiella nyheterna i SAOL 13 är ställningstagandena till an-

passningen av engelska lånord och etableringen av *w* som egen bokstav.

SAOL 13 har klart mer normerande ambitioner än föregående upplaga, särskilt för engelska lånord. Ett uttryck för detta är att man ibland rekommenderar ersättningsord som är bättre anpassade till svenskan, t.ex. ”**interface** använd hellre *gränssnitt*”. Detta är ett lovvärt initiativ men fordrar att ersättningsordet verkligen kan fungera som en synonym, vilket nog inte alltid är fallet.

I förtexterna redovisas vidare ambitionen att ”där så är möjligt anpassa engelska ord efter svenska böjningsmönster” (s. XII) med prioritering av pluralböjningen. Det är välmotiverat. I förra upplagan gavs ofta engelsk pluralböjning som alternativ. Det stod ”el. enl. engelsk böjning”. Nu förordas svensk plural i stället för engelsk genom markeringen ”hellre än *-s*”. Den oböjda formen (flera) *partner* rekommenderas exempelvis i stället för *partners*. Det underlättar också böjningen i bestämd form plural, som därmed blir *partnerna*.

Min stickprovskontroll bland den stora gruppen engelska lånord med *-er*, som i svenskan vanligen fått n-genus, tyder på att oböjd form i plural ofta rekommenderas i stället för *-s* för denna kategori, t.ex. för personbetecknande ord som *designer*, *loser* och *outsider*. Denna pluralbildning ansluter till nationalitetsord som *indier* och *egyptier* och man kan också jämföra med ordbildningar på *-are*, t.ex. *förlorare*, som alltid har oböjd form i plural. I de fall då pluralböjning med *-ar* anges förekommer inte lika ofta ”hellre än *-s*”. Exempel på sådana ord är *skanner* och *supporter*, i plural således *skannrar* och *supportrar*. Detta innebär i princip att *-ar* är den vanligaste pluraländelsen för dessa ord i de undersökta databaserna. Alternativet *-ar*

borde dock kunna vara gångbart även för *loser*-typen ovan, när inte uttalssvårigheter lägger hinder i vägen, t.ex. *losrar*. För många andra typer av engelska lånord, både gamla som (*ett*) *fan* och nya som (*en*) *underdog*, ges inga andra alternativ än *s*-plural, även om det i vissa fall kunde ligga nära till hands, t.ex. *underdoggar* (jämför *bulldoggar*).

En annan aspekt på engelska lånord som särskilt diskuteras i förtexterna är ordbildningar med *-ing* där normalformen i svenskan skulle vara *-ning*, men här ges mer indirekta rekommendationer i ordlistan. Flera ordbildningar med *-ing* kvarstår visserligen i SAOL 13 som enda variant, t.ex. *briefing*, men i många fall har man i den senaste upplagan lagt till ett alternativ på *-ning*, t.ex. ”**shopping** eller **shoppning**”. En strategi i samma riktning är att ha kvar två alternativ men markera den engelska varianten som ett andrahandsalternativ, t.ex. ”**dopning** även **doping**”. Det sista steget är att enbart ange den svenska ordbildningen, så gör man exempelvis med *mobbing*.

Den mest iögonenfallande nyheten i SAOL 13 är annars att bokstaven *w* redovisas som självständig bokstav. Tydligast syns detta genom att ord som börjar med *w* har ett eget uppslag. Det rör sig om 84 uppslagsord, varav 24 är nya, t.ex. *wanna-be*, *wasabi* och ordbildningar med *webb-*. Mindre uppenbart men viktigt att veta är att detta även påverkar den alfabetiska ordningen generellt: *swahili* kommer nu t.ex. efter *svävtåg*. I detta sammanhang kan nämnas att många ABC-böcker redan infört *w* som egen bokstav, sannolikt med tanke på alla barn med namn som kan skrivas med *w*, t.ex. *Wilma* och *Wilhelm*.

Initiativet kan i och för sig motiveras,

även om ord som börjar med *v*-ljud nu finns under två olika bokstäver. Det är ett generellt problem att man måste veta, eller kunna gissa, vilken bokstav ett ord börjar på – för att kunna hitta det i ordlistan, samtidigt som det kanske är just den informationen man söker.

Den intressanta frågan är vilken konsekvensen blir för andra ordböcker och för uppslagsverk, register och kataloger.

Uppslagsorden

Den strikt alfabetiska placeringen av uppslagsorden innebär att varje sammansättning och avledning utgör ett eget uppslagsord och därigenom blir lätt att hitta. I de fall då förleden kan hänföras till olika uppslagsord, t.ex. ¹**under** prep., ²**under** adv. och ³**under** s. mirakel, ges i vissa fall hänvisning till det ovanligaste alternativet, t.ex. ”**underfull** till ³*under*”, men sådana hänvisningar kunde med fördel givits oftare.

Ordledsmarkeringarna har förutom att visa ordens uppbyggnad ett praktiskt syfte. Användaren skall vid behov kunna gå till det uppslagsord som bildar efterled. I allmänhet fungerar det bra, utom när efterleden inte finns som uppslagsord, t.ex. *-bent* i *fyrbent*.

De principiella ändringar i stavningen som införts i SAOL 13 gäller stor och liten bokstav i initialförkortningar som inte är namn. Nu förordas liten bokstav i sådana fall, d.v.s. *tv* och *tv-program*. Ett annat ställningstagande gäller sammansättningar med ortnamn och efterleden *-bo* där nu stor bokstav ges som enda alternativ, t.ex. *Luleåbo* (men *lulebo*, *umebo* etc.).

Stavningen är annars för de allra flesta ord etablerad och utan egentliga varianter. Inte heller behöver lånord vara problematiska att anpassa till svensk stavning, ef-

tersom motsvarigheter bland mer "svenska" bokstäver ofta finns, t.ex. *k* som ersättning för *c* i vissa ortografiska omgivning- ar. En detaljgranskning av bokstaven *c* visar att ett 20-tal uppslagsord har alternativ med initialt *k* eller har försetts med hänvisning till en sådan alternativform, t.ex. "**clementin** eller **klementin**" respektive "**café** variantform till **kafé**". Många ord med ursprungligt *c* återfinns enbart med *k*-stavning, t.ex. *klubb* och *koma*.

Något annorlunda förhåller det sig med lånord där svenskan inte har någon direkt motsvarighet att ersätta med. Hit hör med vissa undantag ord med två olika vokaler i följd i stammen (diftonger), t.ex. *coach* och *loafers*. Ofta återges i sådana fall det långivande språkets stavning utan något svenskt alternativ. Samma förhållande gäller i princip för ordens ljudstruktur, och ofta anges vid bibehållen stavning enbart originaluttalet eller, som för de nämnda orden, både originaluttal med diftong och ett mer svenskt uttal. Den senaste upplagan har dessutom utökats med preciserade fonetiska tecken för en rad diftonger.

Anpassningen av främmande ord till svenskans stavningsmönster diskuteras av Martin Gellerstam i artikeln "Tajmad stavning i SAOL" i *Språkvård* 2006/2.

Uppgifter om böjning ges för alla ordklasser där böjning förekommer. Men utförligheten varierar beroende på om det rör sig om regelbundna eller oregelbundna former – i sistnämnda fall är uppgifterna utförliga och böjningsformerna skrivs ut i sin helhet. En intressant detaljnyhet är kompletteringen med superlativformen *färst* till *få*, *färre*.

Informationen om böjningsformer varierar också beroende på vilken ordklass det gäller. För verben ges exempelvis all-

tid information om böjningen, t.ex. "**slutredigera** v. *-de*" och "**slutföra** v. böjs som *föra*". Adjektiven behandlas på ett annat sätt. Endast "riktiga" adjektiv förses genomgående med uppgifter om kongruensböjningen, t.ex. "**förarglig** adj. *-t -a*". Adjektiv som utgörs av perfekt particip, t.ex. *förargad*, saknar vanligen sådana uppgifter, trots att informationen här är särskilt påkallad. Böjningen är ju mer komplicerad än för vanliga adjektiv (*förargat*, *förargade*).

Ordens bruk

SAOL 13 ger, i likhet med föregående upplagor, vissa uppgifter om uppslagsordens (och ordformers och betydelsers) bruklighet – och därmed användbarhet – i olika textsammanhang. I förtexterna deklarerar dock tydligt att detta inte är SAOL:s huvuduppgift. Sådana uppgifter innebär dessutom ett svårt lexikografiskt arbete med många mer eller mindre subjektiva ställningstaganden, inte minst på grund av pågående språkförändringar. Ändå menar jag att bruklighetsuppgifterna är så pass viktiga för användaren att det behövs ytterligare satsningar på detta område.

Enligt förkortningslistan i förtexterna och min granskning av bokstaven *r* avser markeringarna följande dimensioner: tid (med markeringen "ålderdomligt"), plats ("finlandssvenskt" eller "provinsiellt"), formalitetsgrad och stilnivå ("vardagligt", "litterärt") och attityd ("nedsättande", "skämtsamt" m.m.) samt fackområde ("data", "botanik", "medicin", "sport" m.fl.). Användaren skulle sannolikt haft stor nytta också av uppgifter om vilka ord som är mycket formella eller inte så allmänt använda men som inte är kvalificerade för någon av markeringarna ovan.

Cirka 350 uppslagsord (i vissa fall betydelser) används enbart inom den svenska språkgemenskapen i Finland, t.ex. *restonom* (person med yrkeshögskoleexamen inom restaurang- och hotellbranschen) och *rosk* (skräp, sopor, avfall). Uppslagsord som främst används regionalt i Sverige markeras med "prov." vanligen utan precisering. Urvalet måste givetvis begränsas, men att exempelvis det norrländska verbet *he* (lägga, ställa, sätta) och interjektionen *huvva* inte finns med är förvånande. En principiell invändning är att kategorin "mellansvensk" saknas (endast alternativen "gotländsk", "sydsvensk", "västsvensk" och "norrländsk" anges). Sannolikt borde en del av de ord (och betydelser) som nu finns markerade med "vard." i stället markeras "prov. mellansv."

SAOL är inte en definitionsordbok, men för många av uppslagsorden ges ändå någon typ av betydelsebeskrivning, t.ex. "**alruna** växt", "**abstrus** dunkel, svårförståelig" och "**ackreditera** ge fullmakt åt diplomatiskt sändebud". En närmare granskning av bokstaven *g* och stickprov från andra bokstäver visar att de flesta av uppslagsorden förklaras, med undantag för sammansättningar och för basord i svenskan – men ibland förklaras också sådana ord, t.ex. *glittra* och *gråla*. Sammansättningar med bildlig eller annan oförutsägbar betydelse kan också ha förklaringar, t.ex. det nyinförda *gatusmart*, men antalet kunde gärna ha varit högre.

Principerna bakom typen av ordförklaringar och utförligheten hos dem har varit svårare att hitta. Ord inom områdena data, medicin och kultur hör dock till dem som ganska genomgående verkar ges

mer preciserade förklaringar. Ibland förefaller förklaringarna alltför utförliga med tanke på ordbokens omfång och funktion. I andra fall ges, lite onödigt, räckor av närsynonymer, t.ex. "**genant** bevärande, pinsam, värd att skämmas för".

SAOL 13 redovisar i enlighet med sitt syfte svenskt språkbruk, men inte all den variation som förekommer. Den nya upplagan ger i många fall tydligare vägledning än sin föregångare, dels genom det striktare urvalet bland olika alternativ, dels genom direkta rekommendationer. Detta underlättar enligt min mening för skribenten och kan på sikt bidra till större enhetlighet i skrivna texter, till gagn även för läsaren. Till detta kommer också det större ordurvalet; vi får information om stavning och böjning för en mängd nyare ord och ordbildningar.

SAOL 13 ger svenska böjningsalternativ för många engelska lånord men ofta bara ett stavningsalternativ: det engelska. Denna stavning speglar det gängse språkbruket, och ett konstruerat svenskt alternativ skulle sannolikt bara se underligt ut. Huruvida dessa ord, som ofta också har engelskt uttal, så småningom anpassas till svenskans stavningsmönster återstår att se. När nästa upplaga av SAOL kommer ut har vi kanske redan börjat uppfatta *oa* och andra vokalkombinationer som problematiska inslag i svenskan. ■

Birgitta Hene är professor i svenska vid Umeå universitet och var huvudredaktör för Natur och Kulturs Svenska Ordbok. Hon medverkade senast i Språkvård 2003/4 med en recension av kombinationsordboken Svenskt språkbruk.

Språkpolitik i Norden

Språknämndernas årsbok *Språk i Norden 2006* får man en god översikt över vad som är på gång i Norden på språkpolitikens område. Det skrivs handlingsprogram både nationellt och samnordiskt. Björn Melander diskuterar viktiga skillnader dels mellan kulturellt och funktionellt orienterad språkpolitik, dels mellan en syn på språk som individuellt redskap och som kollektiv nyttighet. Gunnar Skirbekk granskar med "filosofins brillor" underliggande principer och antaganden i handlingsprogrammen och lägger fram egna förslag. Gunlög Sundberg har gått igenom språktester runt om i Norden. Detta och mycket mer bjuds i årsskriften. Precis som förra året finns artikelresuméer på engelska. Nytt för i år är formatet och layouten. Årsboken kan beställas från Språkrådet.

Birgitta Lindgren

Språk som säger allt

Vad är språk? heter det senaste tillskottet i Natur och Kulturs serie av populära introduktioner till aktuella ämnen med vetenskaplig anknytning. Den här gången är det språkvetenskapens tur. Lingvisten Mikael Parkvall berättar personligt och engagerat om vad som kännetecknar mänskligt språk, men också om hur språk uppstår, utvecklas och i värsta fall dör ut, trots att inget språk egentligen är bättre eller sämre än något annat. Alla mänskliga språk har nämligen samma potential att uttrycka allt någon kan

tänkas vilja säga. Sen kan man förstås uttrycka det på olika sätt i olika språk, vilket boken ger många roliga och tankeväckande exempel på. Boken tar död på flera myter, som till exempel att svenskan skulle vara ett litet språk när det i själva verket tillhör de allra största.

Rickard Domeij

Nordiska andraspråk

Börjar man lära sig svenska efter tolv års ålder kan man bli duktig som Kallifatides eller Schein, men man kommer ändå inte att uppfattas som infödd språkbrukare. Norska samers språkbruk kan lära oss en del om skillnaden mellan dialekt och etnolekt. Skolelever som lär sig orienteringsämnen på andra språk än sitt modersmål utvecklar ibland särskilda mönster för att resonera kring sina ämnen.

Så kan man raskt sammanfatta några artiklar i första numret av en helt ny tidskrift, *Nordand, nordisk tidskrift för andraspråksforskning*. Den är bra, av flera skäl. Dels presenteras nya, angelägna forskningsresultat om Nordens språk som andraspråk. Dels skriver forskarna på svenska, danska eller norska – man slipper malande lingvistengelska.

Mer information finns på <www.fagbokforlaget.no>.

Olle Josephson

Hej, tio kronor tack!

Många samtal är korta mellan kund och biträde i butiker. De kan också vara ordlösa, fast oftast hälsar åtminstone biträdet. Som minsta barn vet i dag är hälsningen *hej* och inte *goddag vad får det lova att vara?* Och detta *hej* är sällan beordrat uppifrån utan något som växt fram spontant, liksom duandet. Sägs det något mer utöver det nödvändigaste i kassan är det oftast biträdet som tar initiativet. Biträdet måste också vara den som hjälper och skyler över kundens eventuella fadäser. Detta och mycket mera visar Ingela Tykesson-Bergman i sin avhandling *Samtal i butik. Språklig interaktion mellan biträden och kunder* (Stockholms universitet, Nordiska språk, 2006). Hon har studerat tre olika situationer: en konsumkassa, en delikatessdisk och en bokhandel. I kassan är det ont om tid och småpratet har en praktisk uppgift. I delidiskan får biträdet gärna småprata lite trivsamt. I bokhandeln skall biträdet korrekt ge den information som kunden vill ha.

Birgitta Lindgren

Författarverktyg

Hur fångar Sven Lindquist, Åsne Seierstad och George Orwell en komplex verklighet på ett enkelt, konkret och engagerande sätt? I *Författarens verktygslåda* (Liber, 2006) visar Torsten Thurén vilka berättargrepp en författare kan använda för att beskriva världen sakligt och samtidigt väcka läsarnas enga-

gemang. Boken ger många exempel på hur olika författare väljer perspektiv och kontrasterar olika händelser mot varandra. Eller hur författare gör bruk av egna upplevelser för att skapa konkretion och närvarokänsla i beskrivningen av kulturer och händelser som kan vara främmande för läsarna. Det är en praktisk bok baserad på konkreta exempel, med många tips till den som vill läsa engagerad sakprosa på ett kritiskt sätt, och kanske skriva själv.

Rickard Domeij

Vilka berättargrepp kan en författare använda för att beskriva världen?

Klarspråk lönar sig

Klarspråksarbete syftar till att få kommunikation mellan myndigheter och medborgare att fungera väl. Men hur gör man? Hur kan arbetet organiseras? Och hur kan arbetet förankras inom organisationen?

Dessa och många andra frågor diskuteras i handboken *Klarspråk lönar sig – klarspråksarbete i kommuner, landsting och statliga myndigheter* (Fritzes, 2006). Utförligt beskrivs också hur några statliga myndigheter och kommuner var och en på sitt sätt arbetat med klarspråk och de erfarenheter det har gett.

Syftet är att förmedla råd och tips om klarspråksarbete men också att inspirera till nya former för sådant arbete.

Anneli Hedlund, informatör i Norrköpings kommun, har författat i samarbete med Klarspraksgruppen (som fanns i regeringskansliet till 1 juli år då klarspraksarbetet flyttade över till Språkrådet).

Eva Olovsson

forskning på området. Boken innehåller flera bidrag från svenska forskare, vilket inte bara gör den intressantare ur svenskt perspektiv; det visar också att svensk humanistisk forskning hävdar sig i internationell konkurrens.

Rickard Domeij

Ryska

Länge har det saknats moderna ryska ordböcker. Det gör det inte längre. Norstedts akademiska förlag kunde i slutet av sommaren lägga fram *Ryska. Rysk-svensk/svensk-rysk ordbok*. Den är helt nyskriven och innehåller över 140 000 ord och fraser. Mycket välkommen!

Olle Josephson

Elektroniskt skrivande

Writing and digital media (red. van Waes m.fl., Elsevier, 2006) är en vetenskaplig antologi om elektroniskt skrivande med bidrag från ledande forskare i USA, Australien och Europa. Den ger en bred bild av forskningen på området, t.ex. hur olika skrivhjälpmedel som stavningskontroll och talteknologi kan hjälpa människor med skrivsvårigheter, hur nya medier som chat och bloggar kan användas i skrivundervisningen, och vad den nya tekniken kan få för konsekvenser för språk och kultur. Dessutom får man veta hur man kan studera skrivande med hjälp av datorprogram som registrerar skribenters skrivbeteende.

Här finns mycket att hämta för skrivforskaren och den som vill följa aktuell

Attityder i siffror

Danmark är män positivare till engelska och använder mer engelska än kvinnor. I Sverige och Norge spelar könet mindre roll. I alla länder är unga människor mer entydigt positiva till engelska.

Detta är några av tusentals fakta i *Nordiska språkhaldingar. Ei meiningsmåling* (red. Tore Kristiansen och Lars S. Vikør, Novus förlag, 2006). Boken ingår i den serie som rapporterar ett stort samnordiskt forskningsprojekt om lånord. Denna volym redogör för en enkätundersökning med nästan 6 000 personer i samtliga nordiska länder utom Grönland.

Med sin mångfald av tabeller och uppgifter lämpar sig boken föga för sträckläsning. Men den är ett outhärligt standardverk för den som söker grundfakta om språkattityder i Norden.

Olle Josephson

Lärda ord

Visste du att ordet *eristik* står för 'disputationskonst i syfte att göra motståndaren svarslös genom spetsfunderigheter, ofta i strid mot erkända sanningar'? Du kanske inte heller visste att

ordet härstammar från grekiskans *eris* med betydelsen 'strid', 'tvist'. Har du behov av att veta sådana här saker, kan ord-boken *Lärda ord för alla* av Olof Gunnarsson (Norstedts akademiska förlag, 2006) lämpa sig. Där hittar man *eristik* och många andra vetenskapliga och allmänbildande ord försedda med lättillgängliga beskrivningar och etymologier.

Rickard Domeij

Bland gussar och gossar

Språksituationen i Sverige, med många modersmål och svenska både som andraspråk och förstaspråk, belyses i fjorton personliga porträtt i *Bland gussar och gossar. Om språksituationen i Sverige* (Svenska Institutet, 2006). Vi möter bl.a. Li Zhiyuan, som tycker att efternamn som anknyter till naturen som *Liljegren* är så vackra. Att kärleken till en svensk gjort att man bosatt sig här framgår av flera berättelser, och det kan också få svenskan att framstå som vacker och romantisk.

Birgitta Lindgren

Europa och språken

I motsats till rivaler som USA, Kina eller Japan lanserar sig Europa som mångspråkighetens världsdel. Därmed produceras mycket politik och ideologi kring nationalspråk, minoritetsspråk och europeisk samhörighet. Idéerna granskas vetenskapligt i antologin *Language ideologies, policies and practices. Language and the*

future of Europe, utgiven av Clare Mar-Molinero och Patrick Stevenson (Palgrave, 2006).

Flera av de sexton uppsatserna är tankeväckande – även om man inte alltid håller med. Susan Gal skriver till exempel om konsten att slå ihjäl minoritetsspråk för att rädda dem. Leder inte strävandena efter ett standardiserat skriftspråk för romani till att språket förlorar den variation och anpassningsförmåga som är dess särmerke?

Tommaso Milani granskar svensk språkpolitik. Förut var det tabu att tala om det svenska, nu är man explicit om svenskhet och svenska språket, menar han.

Olle Josephson

Världens märkligaste ord

Boken *Med andra ord* av Christopher Moore (Norstedts, 2006) har undertiteln *Språkälskarens guide till världens märkligaste ord och uttryck*. Bland de märkvärdigaste är *ilunga* på språket tsi-luba som talas i Kongo Kinhasa. Det sägs beskriva "en person som är redo att förlåta en försyndelse en gång, tolerera den en andra gång men som aldrig accepterar en tredje överträdelse". Intressant och underhållande läsning för alla om språk och kultur i olika delar av världen. Det svenska *lagom* finns förstas också med.

Rickard Domeij

Den svenska normalmeningen

Lingvister använder gärna exempel i stil med *Katten jagade råttan*, väl medvetna om att de flesta meningar inte ser ut på det sättet. Hur ser då en normal svensk mening ut?

Med en revolutionerande metod har jag nu lyckats identifiera den. Jag utgår från att *det* är det vanligaste sättet att i skrift inleda en mening, att döma av t.ex. Strindbergs *Röda rummet*. Alltså måste den normalaste meningen börja just så.

Min osannolikt fiffiga metod består i att jag googlade alla svenskspråkiga webbsidor som innehöll *det*. Det ord som allra helst kommer efter *det* var *är*. Sen googlade jag på *det är*, och noterade att denna fras oftast följs av *inte*. En normal mening börjar sålunda med *det är inte*.

Därefter är det nästan jämt skägg mellan *ettan så* och *tvåan bara*. Och efter *det är inte så* kommer oftast *att*. Som vi vet gillar människor att tala om sig själva, och mycket riktigt följs detta *att* av *jag*. Och jaget följs i första hand av *ett är*.

Nu stiger spänningen. (Trumvirvel, tack!) Vad är det jag inte är egentligen? (Starkare trumvirvel.) Jo – *trådsma!* Gott folk, det svenska språkets normalaste mening är alltså *Det är inte så att jag är trådsma!*

Medge att det är lite fantasieggande att tänka på vad detta lär oss om den svenska

folksjälen. Vi utsätts för ideliga larmrapporter om ökande fetma, och tydligen är svensken också medveten om sin rundhyllthet. Svensken vet att han inte har tvättbrädesmage, och erkänner det gärna.

Det var något år sedan min banbrytande forskning ledde till detta resultat, och jag har sugit på karamellen tills nu. När jag så kände att jag inte kunde tåga längre, upprepade jag min undersökning för att se om resultatet står sig.

Även dagens mest normala mening börjar med *Det är inte så att jag*, men nu är *inte* det föredragna sjunde ordet, följt av *vill* och *ha*. Det visar sig att en konkurrent har gått och blivit den normalast tänkbara meningen – nämligen *Det är inte så att jag inte vill ha sex!*

Svenskar vill alltså gärna idka intimt umgänge, men tycks inte göra det i den utsträckning de önskar. Varför inte? Är det den tilltagande rondören som hindrar älskandet? ”Gärna regelbundna herdestunder”, förefaller svensken tycka, ”men utan ölmagar och ridbyxlår”.

Mikael Parkvall

Mikael Parkvall är lektor i lingvistik vid Stockholms universitet. Under rubriken *Parkvalls perspektiv* medverkar han i några nummer av *Språkvård*.

SPRÅKRÅDET

Språkrådet är språkvårdsavdelningen inom *Institutet för språk och folkminnen*, som är central myndighet på språkets område. Språkrådet skall bedriva språkvård och på vetenskaplig grund öka, levandegöra och sprida kunskaper om språk i Sverige, också minoritetsspråken. En annan uppgift är att främja s.k. klar-
språksarbete på svenska myndigheter.

Det dagliga arbetet utförs vid rådets sekretariat med Olle Josephson som chef.

Rådet har övertagit Svenska språknämndens skriftserie, som för närvarande omfattar 94 nummer. Några av de senast utgivna är:

- 94 *Textvård* (2006)
- 93 *Språkriktighetsboken* (2005)
- 92 Rickard Domeij: *Datorn granskar språket* (2005)
- 91 Olle Josephson: *Ju. Ifrågasatta självklarheter om svenskan, engelskan och alla andra språk i Sverige* (2004)
- 82 *Svenska skrivregler* (2000).

Språkrådet ger också ut ordböcker och ordlistor såsom *Svenskt språkbruk* (2003), *Svenska språknämndens uttalsordbok* (2003) och *Svensk skolordlista* (2004).

Språkvård

42:a årgången ISSN 0038-8440

Redaktör och ansvarig utgivare: Olle Josephson

Redaktionssekreterare: Birgitta Lindgren och Rickard Domeij

Språkvård publicerar gärna artiklar och bidrag från läsarna. Vi kan dock inte ta ansvar för insänt material.

Annonser i Språkvård: 08-442 42 00

Prenumerationspris för år 2006 (4 nummer) vid prenumeration direkt hos Språkrådet:
för privatpersoner 150 kr

för företag och övriga 190 kr (utlandet 200 kr)

Prenumeration genom expeditionen eller pg 197475-7

Redaktion och expedition: Språkrådet, Box 20057, 104 60 Stockholm

tfn 08-442 42 00, fax 08-442 42 15

E-post: expedition@sprakradet.se (för beställning);

sprakfragor@sprakradet.se (för språkfrågor och synpunkter på Språkvård)

Språkrådet på Internet: <www.sprakradet.se> eller <www.sprakradet.se>

Telefonrådgivning på svenska (vard. 9–12): 08-442 42 10, på finska 08-455 42 20

Tryck: Skogs Rulloffset, Trelleborg 2006

POSTTIDNING

Nå

-
-

Se också

POSTTIDNING B Språkrådet, Box 20057, 104 60 Stockholm

Nästa nummer av Språkvård (2006/4)
kommer före jul.

Ur innehållet:

- språktest
- samtal i vardagen

Se också vår webbplats <www.sprakradet.se>
eller <www.sprakradet.se>

SPRÅKRÅDET

är språkvårdsavdelningen inom
Institutet för språk och folkminnen.